

Osnovno školstvo u Križevcima na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće

ĐURĐICA TINODI

Riječki Fodrovec 8
HR-48268 Gornja Rijeka
dtinodi@gmail.com

Stručni članak
Professional paper

Primljeno/Received: 15. 11. 2011.
Prihvaćeno/Accepted: 20. 12. 2011.

Središnja problematika ovoga rada jest stanje, problemi i promjene u križevačkom osnovnom školstvu u razdoblju od 1886. do 1910. godine. Analizom dostupnih izvora došlo se do zaključaka o nekoliko elemenata prisutnih u ovoj školi. Utvrđeno je kako je baš ovo razdoblje donijelo nekoliko bitnih promjena. Naime, došlo je do povećanja broja učenika i broja škola otvaranjem Više pučke škole sredinom devedesetih godina 19. stoljeća. Uz to, prati se i povećanje kvalitete rada u ovoj školi. U tom razdoblju sagrađena je nova školska zgrada, a i školska knjižnica proširila je svoj fundus. Problemi križevačkog školstva vidljivi su iz analize rada trojice znamenitih prosvjetnih djelatnika koji su nastojali unaprijediti obrazovanje u ovim školama. Svi su ti fenomeni promatrani u kontekstu razvoja Hrvatske i Slavonije na prijelazu 19. u 20. stoljeće te unutar društveno-gospodarskih prilika samoga grada Križevaca.

Ključne riječi: osnovno školstvo u Križevcima, Kvirin Vidačić, Maksimilijan Jurčić

U rujnu 1886. godine stupila je na snagu nova organizacija županija kojom je Križevačka županija prestala biti samostalna i stopljena je u Bjelovarsko-križevačku. Ta promjena dovela je do promjena i u školstvu jer su kraljevska županijska školska nadzorništva prestala djelovati kao samostalne jedinice i bila pridružena jedinicama županijske vlasti.¹ Stoga će ova godina biti polazna za analizu križevačkog osnovnog školstva, dok će završna godina biti 1910. Na temelju spomenute reorganizacije školske uprave županijski nadzornici iz Bjelovara, središta županije, bili su zaduženi za rad na praćenju i poboljšanju uvjeta u križevačkoj školi. Od školske godine 1888/1889. bilježi se da je u školu stizalo izvješće o opaženim manama i nedostacima od strane županijskih školskih nadzornika.² Iste godine prema odredbi

županijskih vlasti uvedena je »Knjiga opaženih mana i nedostataka pedagoško-didaktičke naravi«. Knjiga nije sačuvana pa samim time podaci koji bi mogli dodatno govoriti o problemima škole ostaju nepoznati.³ No, uz ostale podatke koji će biti navedeni, to je pokazatelj da je škola bila sustavno nadzirana te da je iz godine u godinu dobivala priliku za poboljšanje, ako je to što se trebalo mijenjati bilo u moći ravnatelja i učitelja.

Nakon provedene upravne reforme i promjena koje je ona donijela školstvu, u školskoj godini 1886/1887., koja će biti i početna u ovim razmatranjima, ova škola imala je četiri razredna odjela, svaki podijeljen na dječjački i djevojački. Daljnja analiza sastava učenika i učenica bit će prikazana u posebnom poglavlju. Županijski školski odbor činili su župan Buda Budisavljević, podžupan

1 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, Fond Osnovne škole »Vladimir Nazor« Križevci, str. 151.

2 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 188.

3 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole u Križevciv na koncu školske godine 1888/9.*, str. 5., 7.

Vi-ktor Uzorinac i županijski školski nadzornici Marijan Vuković i Jakob Šalamun. Iz Gradskog poglavarstva školu su zastupali gradonačelnik Dragutin Grdenić i školski izvjestitelj Mirko Pe-klíč. Mjesni školski nadzornik bio je kanonik Kap-tola križevačkog Gjuro Badovinac, a postojala su i dva nadzornika Zagrebačke nadbiskupije.⁴ Gradski školski odbor sastojao se od jedanaest osoba.⁵ Te su osobe i nekoliko godina kasnije obavljale iste du-žnosti.

Za svaku školsku godinu u »Spomenici Obće pučke škole križevačke« bilježi se točno vrijeme upisivanja mladeži i primanja u novu školsku go-dinu. U razdoblju promatranom u ovom radu to se redovito odvijalo za vrijeme »velikih«, odnosno ljetnih praznika. Također, školska godina u pr-vom dijelu tog razdoblja počinjala je 1. listopada i to uvijek svetom misom i zazivom Duha Sveto-ga. Djeci su taj dan čitani i disciplinski propisi.⁶ Navedeno je pokazatelj da je školstvo još uvijek bilo uvelike vezano za Crkvu i njene odredbe. Promjene u početku nastave u ovoj školi prove-dene su školske godine 1892/1893. kad je nastava započela u rujnu jer su ljetni praznici premješteni za srpanj i kolovoz.⁷ Završni ispiti prvo su se odr-žavali krajem srpnja, a kasnije krajem lipnja pod predsjedanjem ravnatelja, a u prisutnosti gradona-čelnika, kotarskog predstojnika, mjesnog školskog nadzornika, više članova školskog odbora te mno-go roditelja i prijatelja učenika.⁸ Osim toga, na kraju svakog izvješća tiskanog povodom završetka ško-lske godine nalazi se »Obavijest« u kojoj je određen

datum početka sljedeće školske godine te datumi upisivanja djece u školu. Roditelje se pritom upo-zorava da dovedu djecu točno u navedene dane.⁹ Već je iz toga vidljivo da su roditelji morali biti dodatno opominjani da izvršavaju svoje dužnosti u pogledu brige za školovanje svoje djece, a isto je još jednostavnije utvrditi iz nekih direktnih opaski koje će biti navedene kasnije.

Škola je tijekom ovog razdoblja doživjela određene unutarnje promjene, počevši od školske godine 1891/1892. kad su stigle i dvije važnije na-redbe od kojih nijedna nije mogla biti provedena. Prva se ticala uvođenja viših pučkih škola u grado-vima i većim mjestima ili, u slučaju ove škole, ba-rem petog razreda, a druga izvođenja gimnastike ujutro iza 9 sati. Prva odredba u ovoj pučkoj školi nije se mogla provesti zbog nedostatka prostorija, a druga jer škola nije imala dvorište ni dvoranu, a igralište je bilo udaljeno desetak minuta od škole. Stoga su uvedeni samo odmori i izleti, a gimnasti-ka samo onim razredima koji taj dan po rasporedu imaju tjelovježbu.¹⁰ Školske godine 1894/1895. školi je najavljena promjena koja je trebala usli-jediti sljedeće godine. Naime, županijske vlasti poslale su odredbu prema kojoj se sljedeće godine u školi trebao poučavati ručni rad, tj. slöjld za što je sredstva trebala osigurati Kraljevska kotarska oblast i Gradsko poglavarstvo.¹¹ Obuka u muškom slöjldu počela je u veljači 1896. godine. Budući da u školi nije bilo dovoljno prostora, za obuku je unajmljen privatni stan u kojem je podučava-no četrdeset učenika.¹² Osim toga, školske godi-ne 1895/1896. konačno je otvoren peti obospolni razred, zbog čega je zaposlen jedan novi učitelj. Razred je smješten u bivšu zbornicu.¹³ Sljedeće školske godine Vlada je na prijedlog Gradskog za-stupstva, a o trošku gradske općine dopustila de-finitivno ustrojavanje petog i šestog razreda Više pučke škole realnog smjera te zapošljavanje dvaju učitelja. U Višu pučku školu trebali su se upisivati svi učenici koji su završili četvrti razred Niže pu-

4 Za školsku godinu 1886./1887. bili su to podarhidakon križevačkog kotara Stjepan Valdec i križevački župnik Dragutin Ferkić.

5 *Godišnje izvješće obće pučke dječake i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 23-24.; Gradski su školski odbor te godine činili gradonačelnik Dragutin Grdenić, zatim Gjuro Badovinac, Ognjan Oštrić, Nikola Bošnjak, Stjepan Sučić, Albert Neumann, Dragu-tin Kovačić, Franjo Crnajšek, Dragutin Ferkić i Kvirin Vidačić.

6 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 151-152.

7 *Izvješće opće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca za školsku go-dinu 1892-93.*, str. 15, 26.

8 *Godišnje izvješće obće pučke dječake i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 31-32.

9 Isto, str. 46.

10 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 238.

11 Isto, str. 296-297.

12 Isto, str. 312.

13 Isto, str. 311.

čke škole, a nisu polazili srednju školu. Vladinom naredbom učenici petog i šestog razreda Više pučke škole prelazili su u realke, realne gimnazije, gimnazije i slične zavode. Za ravnatelja križevačke Više pučke škole imenovan je Maksimilijan Jurčić, ujedno i ravnatelj Niže pučke škole.¹⁴

Za školsku godinu 1901/1902., ali i za čitavo promatrano razdoblje osobito je značajno dovršenje izgradnje nove školske zgrade u kojoj se i danas poučavaju djeca jedne križevačke osnovne škole. »Spomenica« za tu školsku godinu i školsko izvješće počinju upravo opisom tog događaja. Ukratko se navode nastojanja oko gradnje nove škole koja sežu još u 1889. godinu. Napominje se da je, unatoč ranijim upozorenjima o nedostatku prostora i odlukama Vlade, Gradsko poglavarstvo tek 1898. godine zaključilo da bi svakako trebalo krenuti s gradnjom. Isprva su bila predlagana razna rješenja prema kojima bi se samo nadgradio još jedan kat ili kupila susjedna kuća jer stara škola nije imala ni dvorište. Razmišljalo se i o gradnji dječjačke škole, kao i o tome da djevojčice ostanu u staroj školi. Sve navedeno predlagano je s ciljem što manjih troškova, ali na kraju je ipak odlučeno da će se izgraditi nova jedinstvena školska zgrada.¹⁵ Više podataka o detaljima gradnje i otvorenja škole nalazi se u poglavlju o školskoj zgradi. Do kraja razdoblja promatranog u ovom radu, odnosno do 1910. godine, nije bilo značajnijih zbivanja, a svake se godine u »Spomenici« bilježilo sve manje podataka. Dakle, zadnjih desetljeća 19. stoljeća zapisi su bili detaljniji nego početkom 20. stoljeća.

Tijekom promatranog razdoblja školu su posjećivale razne značajne ličnosti iz javnog života, a učenici i učitelji prisustvovali su njihovom dočeku u gradu. U školskoj godini 1889/1890. bili su na dočeku novoimenovanog župana Bjelovarsko-križevačke županije Radoslava pl. Rubido-Zichya koji je posjetio i škole.¹⁶ U svibnju 1891. godine grad je pak posjetio ban Khuen Héderváry.

14 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 330.

15 Isto, str. 414.

16 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole u Križevciv na koncu školske godine 1888/9.*, str. 5, 7.

Iako se mnogo puta spominje da ban nije bio naklonjen gradu, ipak je organiziran svečani doček kojem su prisustvovali i učenici i učitelji. Osobito se posebno opisuje posjet bana školi drugog dana njegova posjeta gradu. Bilježi se da je škola za tu prigodu bila posebno ukrašena. Bana je dočekao učiteljski zbor na čelu s ravnateljem. Događaj je opisan kao iznimno značajan za školu. Učenici su također bili posebno uređeni. Bana su dočekali okićeni trobojnicama i cvijećem i pjevajući, a on je pregledao knjižnicu i zbirku nastavnih sredstava te obišao sve razrede. U svakom se razredu tom prigodom ispitivalo iz pojedinih predmeta, a ban je poslije toga djeci govorio o potrebi održavanja čestitosti, poslušnosti roditeljima i učiteljima te ustrajnosti u učenju koja ih vodi prema vlastitoj sreći te sreći cijele domovine. Takvi banovi postupci za ondašnje školsko osoblje bili su dokaz njegove brige za odgoj mladeži i stanje pučkog učiteljstva.¹⁷ U nekim radovima ekonomske tematike spominje se da su Križevčani raskošnim dočekom nastojali pridobiti bana da bi on vodio više računa o interesima grada pa je za pretpostaviti da su i pozitivan zapis o banu u »Spomenici« te izrazita briga oko dočeka u školi također imali isti cilj. Budući da je već nekoliko godina bio aktualan problem nedostatka prostora te da je već tada iskazana potreba za dogradnjom sadašnje ili gradnjom potpuno nove škole, križevačkoj Obćoj pučkoj školi svakako je trebala naklonjenost bana.

Učenici Obće pučke škole školske godine 1892/1893. prisustvovali su svečanom ustoličenju novoimenovanog križevačkog biskupa Julija Drohobezkog. Prisutan je bio i predstojnik Odjela za bogoštovlje i nastavu Isidor Kršnjavi. Biskup Drohobezky često je pomagao školi i njenim učenicima novčanim sredstvima.¹⁸ Ljetopis za 1894/1895. godinu bilježi posjet još jedne znamenite ličnosti, novog župana Milutina Kukuljevića Sakcinskog koji je za vrijeme boravka u gradu posjetio i školu. Dočekan je svečano, slično kao i ban Héderváry nekoliko godina ranije, a pogledao je i izložbu ženskog ručnog rada. U listopadu 1894. godine

17 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 216-217.

18 Isto, str. 250-251.

grad i školu posjetio je nenadano i Isidor Kršnjavi u pratnji kraljevskog zemaljskog nadzornika Antuna Cuvaja. Cilj posjeta bio je pronaći prikladno mjesto za gradnju nove školske zgrade. Od tri pregledana gradilišta najpovoljnijim mjestom u tom trenutku činio se školski vrt. Tom prilikom Kršnjavi je učiteljima dijelio korisne savjete.¹⁹ Godine 1895. na putu u Zagreb na kolodvoru u Križevcima zastao je i car i kralj Franjo Josip I. Njegovom svečanom dočeku prisustvovali su učitelji i učenici ove škole. Učenicima su tom prilikom podijeljene i prigodne knjižice »Naš kralj Franjo Josip I.« koje je nabavilo Gradsko poglavarstvo.²⁰

U ožujku 1899. godine škole su u pratnji ravnatelja i nekoliko profesora posjetili pripravnici Učiteljske škole u Zagrebu da bi ovdje hospitirali. Prisustvovali su predavanjima u trećem i četvrtom dječjačkom te trećem djevojačkom razredu, a nakon toga posjetili su i Gospodarsko i šumarsko učilište i Ratarnicu.²¹

Škola je sudjelovala i na izložbama koje su se u to vrijeme priređivale u županiji, ali i šire. U školskoj godini 1891/1892. »Spomenica« bilježi sudjelovanje škole sa svojim izlošcima o trošku grada na Jubilarnoj gospodarsko-šumarskoj izložbi u Zagrebu. Da bi škola mogla sudjelovati na izložbi, Gradsko zastupstvo prethodne godine darovalo je sredstva u iznosu od 80 forinti za materijale za ručni rad. Dječjačka pučka škola za izloženi model školskog vrta dobila je malu kolajnu, kao i djevojačka za ženske radnje.²² Osim toga, »Odbor za izložbu učila« u Zagrebu pozvao je školu na sudjelovanje na izložbi iste godine. Ravnateljstvo škole prihvatilo je poziv te je ona izložila razne znamenite stare spise, školske knjige i druge predmete.²³ Ova škola sudjelovala je i na Milenijskoj izložbi u Budimpešti 1896. godine. Ravnatelj Jurčić imenovan je još školske godine 1894/1895. povjerenikom Županijskog izložbenog odbora za organiziranje sudjelovanja Hrvatske i Slavonije na

izložbi.²⁴ Početkom sljedeće školske godine škola je dobila detaljne upute koji bi se predmeti mogli poslati na Milenijsku izložbu. U školu je potom stigla odredba Vlade da će se od ručnog rada na spomenutoj izložbi izložiti samo predmeti muškog i ženskog slōjda.²⁵ U veljači 1896. godine ravnateljstvo škola poslalo je županiji dvije škrinje raznih učiteljskih i učeničkih radova za Milenijsku izložbu u Budimpešti, nadajući se da će škola na izložbi biti dostojno zastupana.²⁶

Tijekom školske godine posebno su svečano obilježavani datumi koji su slavili vjerske ili svjetovne obljetnice. U ožujku 1892. godine održana je svečana sjednica učiteljskog zbora, a tema je, prema naredbi Zemaljske vlade, bila proslava tristo godina od rođenja pedagoga Jana Amosa Komenskog.²⁷ Godine 1898. bilježi se održavanje školske božićne proslave u Narodnoj čitaonici. Tom prilikom izvedeni su igrokaz, recitacije i pjesme. Sve navedeno pripremili su učenici s učiteljima što pokazuje da su učenici vjerojatno imali i neke izvannastavne aktivnosti. Priredbi su, među ostalima, nazočili i vladika Drohobeczky, mjesni školski nadzornik Gjuro Badovinac, gradski načelnik Ferdo Vukić, ostali gradski uglednici i velik broj običnih građana. Podijeljeni su i darovi siromašnim učenicima-gotova odijela, obuća, rupci, molitvenici i novac. Navedene darove ukupno je primilo šezdesetoro djece.²⁸ Ljetopis za školsku godinu 1899/1900. bilježi sudjelovanje škole na otkrivanju spomenika pjesniku Antunu Nemčiću u Križevcima. Učenicima su tom prilikom podijeljene knjižice o spomenutom pjesniku na temelju kojih su mogli steći dodatno znanje.²⁹ »Spomenica« redovito bilježi i proslave raznih crkvenih blagdana, pa čak i tjedno pohađanje mise, što je još jedan dokaz o postojećem utjecaju Crkve na školske prilike. Svake godine također je zapisano kad je obavljena Prva pričest i Sveta potvrda. Osim toga,

19 Isto, str. 292-293.

20 Isto, str. 311.

21 Isto, str. 368.

22 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 214, 233.

23 Isto, str. 233.

24 Isto, str. 293.

25 Isto, str. 314-15.

26 Isto, str. 312.

27 Isto, str. 233.

28 Isto, str. 368.

29 Isto, str. 384.

slavili su se i imendani i ostali spomendani vezani za vladarsku obitelj.³⁰

Na temelju iznesenog može se reći da su se u školi promjene zbivale postupno, a među njima vjerojatno je najvažnije uvođenje Više pučke škole te gradnja nove školske zgrade. O drugim karakteristikama škole, problemima i napredovanju bit će riječi u poglavljima koja slijede.

Učitelji i učenici

Učitelji ove škole nisu bili samo nastavnici u školi već su bili aktivni i u drugim područjima društvenog života. Školske godine 1886/1887. učenike je podučavalo devetero učitelja i učiteljica. Učitelji su predavali u dječaćkim, a učiteljice u djevojačkim razredima. Vjeronauk je držao vjeroučitelj, a posebne učitelje u vjeronauku imali su pravoslavni i židovski učenici. Gradski kapelan dodatno je poučavao djecu od drugog do četvrtog razreda pjevanju crkvenih pjesama. Opetovnica se održavala tijekom cijele godine četvrtkom i nedjeljom, ali smatralo se da bi bilo bolje da se ona održava samo u zimsko doba jer ljeti četvrtkom mnoga seoska, pa i gradska djeca, ne dolaze zbog poljodjelskih radova.³¹ Godine 1889. došlo je do promjena u izvođenju nastave. Naime, od 1855. godine glazbu i pjevanje podučavao je gradski kapelan, a odredbom državnih vlasti 1889. godine svaki učitelj u svom razredu, uz ostale predmete, trebao je poučavati i glazbeni.³² Početak školske godine 1890/1891. donio je promjenu jer je umirovljen učitelj Kvirin Vidačić koji je radio u ovoj školi trideset godina. Zabilježen je i njegov svečani oproštaj s učenicima i učiteljima. U »Spomenici« mu se zahvaljuje za rad i trud koji je tijekom tih godina uložio u osiguranje napretka škole. O ovom učitelju i njegovim prosvjetnim nastojanjima bit će još riječi kasnije u zasebnom poglavlju. Privremena uprava škole tad je dodijeljena učitelju Mirku Crkvencu. Ubrzo nakon toga ravnate-

ljem je imenovan Maksimilijan Jurčić, dotadašnji ravnatelj Obće pučke škole u Zlataru. Nastavljajući Vidačićeve prosvjetne napore, Jurčić se na tom mjestu zadržao gotovo dvadeset godina pa će o njegovim zaslugama biti još ponešto rečeno.³³

Učiteljstvo ove škole sudjelovalo je u obavljanju raznih poslova koji su izlazili izvan okvira učiteljskog poziva. Krajem devetnaestog stoljeća to je bila uobičajena praksa. Primjerice, učitelji dječaćke pučke škole 1891. godine sudjelovali su u popisu stanovništva te su, prema odredbi Zemaljske vlade, sakupljali opise narodnih igara iz svoje okolice. Školske godine 1895/1896. sudjelovali su pak u popisu poljskih gospodarstava i stoke. Popis se trebao obaviti u roku deset dana, a nastava je za to vrijeme mogla biti prekinuta. Ipak, učitelji su taj posao obavili u pet dana, a za to su ih vrijeme mijenjale učiteljice i kateheta pa nije bilo potrebe za prekidanjem nastave.³⁴

Iste godine prema odluci križevačkog biskupa Drohobeczskog odlučeno je da djeca grkokatoličke vjeroispovijesti također budu posebno podučavana u svojoj vjeri.³⁵ Nakon što je otvorena Viša pučka škola, odnosno peti razred, u njemu su predavala trojica učitelja, od kojih su dvojica predavali i u Nižoj pučkoj školi. Sljedeće godine s radom je počeo i šesti razred pa je u Višoj pučkoj školi radilo osmero učitelja, a gotovo su svi oni podučavali i u Nižoj pučkoj školi.³⁶ U školu su, također prema odobrenju Zemaljske vlade i Odjela za bogoštovlje i nastavu, primane učiteljske kandidatkinje da bi obavile praksu.³⁷

Učiteljstvo ovih škola ponekad je odlazilo i na daljnja školovanja. Primjerice, učitelj Mirko Crkvenac tijekom ožujka 1891. godine pohađao je tečaj za obuku u cijepljenju američke loze. Neki s tečajevi trajali su i do pola godine i održavali se u Zagrebu pa su za vrijeme njihovog trajanja učite-

30 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 209., 237., 366-377, 472-473.

31 *Godišnje izvješće obće pučke dječaćke i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 24-25.

32 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 251.

33 Isto, str. 214.

34 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 214., 235., 312.

35 Isto, str. 313.

36 *Godišnje izvješće više pučke, niže dječaćke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1896/7.*, str. 31.

37 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 233.

lji dobili i zamjenu.³⁸ Školska godina 1903/1904. bilježi jednodnevno putovanje nekoliko učitelja i stotinjak učenika u Zagreb. Tijekom ovog razdoblja bilo je to jedino putovanje poučnog karaktera koje su učitelji organizirali da bi učenike upoznali sa znamenitostima glavnoga grada.³⁹ U školskoj godini 1906/1907. zabilježeno je sudjelovanje učitelja na I. hrvatskom svesokolskom sletu i Gospodarskoj izložbi u Zagrebu. Osim toga, učitelji Niže pučke škole sudjelovali su na učiteljskim obrazovnim tečajevima u Zagrebu te izložbi nastavnih sredstava i učeničkih radnji. Na spomenutoj izložbi svojim su radovima bile zastupljene i ove škole. Tih nekoliko dana nije se održavala nastava. Za polazanje tečajeva novčana sredstva izdvojilo je Gradsko poglavarstvo. Iste godine, za trajanja pčelarske izložbe, neki učitelji prisustvovali su V. zasjedanju kongresa hrvatskih i srpskih pčelara u Zagrebu.⁴⁰ Školske godine 1908/1909. iz škole odlazi ravnatelj Jurčić koji je imenovan kraljevskim županijskim školskim nadzornikom u Požegi, čime je okrunjen njegov dugogodišnji pedagoški rad. Zamijenio ga je Stjepan Janeković koji već sljedeće godine postaje školskim nadzornikom u Ogulinu, a njega nasljeđuje Nikola Pavić koji na tom mjestu ostaje još dugi niz godina.⁴¹ Školske godine 1909/1910. dvojica učitelja dobila su pohvalne priznanice od Kraljevske županijske oblasti u Bjelovaru za svoj ustrajni i uspješni rad u prosvjeti.⁴²

Budući da godišnja školska izvješća sadrže podatke o učenicima razvrstane prema nekoliko parametara, veoma lako može se analizirati sastav polaznika škole prema brojčanom stanju, spolu, vjeroispovijesti i dr. Najjednostavnije je podatke pratiti pomoću priloženih tablica.

Učenici	Dječaci	Djevojčice	Ukupno
Početkom šk. god.	253	200	453
Krajem šk. god.	234	166	400

Tablica 1. Brojčano stanje učenika Obće pučke škole u Križevcima 1886/1887. godine.⁴³

38 Isto, str. 214., 461.

39 Isto, str. 457. 5

40 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 504.

41 Isto, str. 534., 539.

42 Isto, str. 537.

43 *Godišnje izvješće Obće pučke dječake i djevojačke*

Kao što je vidljivo iz tablice, početkom školske godine broj učenika bio je za četvrtinu veći od broja učenica, a do kraja školske godine ta prilično upadljiva razlika još se i povećala. U dječakim razredima najviše učenika bilo je u drugom razredu (73), a najmanje u trećemu (51). U djevojačkim razredima najviše učenica polazilo je prvi (čak 85), a najmanje treći razred (33). Navedene brojke odnose se na stanje učenika početkom školske godine. Dakle, vidljivo je da je učenika bilo znatno više nego učenica. Osobito je uočljiv velik broj djevojčica prvog razreda. To se možda može protumačiti činjenicom da su u to vrijeme djeca ženskog spola počela pohađati školu u većem broju. Naime, broj djevojčica u prvom razredu bio je gotovo dvostruko veći od njihovog broja u drugom razredu (48), a još veći od broja u trećem i četvrtom razredu. Također, to bi moglo značiti da su djevojčice pri prelasku u više razrede u većem broju odustajale od školovanja. Bio je podjednak broj dječaka koji su polazili prvi i drugi razred, a osjetno smanjenje za dvadesetak učenika pojavljuje se u trećem i četvrtom razredu. Podaci o brojevnom stanju učenika na kraju godine pokazuju da od spomenutog broja učenika jedan dio nije završio školsku godinu. Navedeni razlozi za to su izostajanje tijekom godine, pri čemu se vjerojatno misli i na odustajanje od školovanja te smrt učenika. Izostalih učenika bilo je 56, 23 učenika i 33 učenice. Dakle, učenice su izostajale više. Vidljivo je i da je najveći broj izostanaka zabilježen u prvom razredu kod oba spola. Razlog tome vjerojatno je činjenica da dio djece koja su počela pohađati školu tijekom godine nije bio dovoljno ustrajan u tome, npr. zbog materijalnih nemogućnosti, protivljenja roditelja ili nekih drugih razloga. Pohađanje škole te godine bilo je veoma neredovito, osobito sa seoskih područja. To se obrazlaže nepovoljnim vremenskim prilikama zimi ili gospodarskim poslovima koje su djeca morala obavljati ljeti. Spominju se i neki samovoljni izostanci i prkosni roditelji koji nisu shvaćali dobrobiti pohađanja škole. Napominje se da bi uspjeh djece bio bolji kad bi pohađanje škole bilo redovitije te kad bi ona i kod kuće bila poticana

škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7., str. 19-20.

na učenje. Ponašanje djece opisano ćudorednim i uglavnom povoljnim, ali bilo je i slučajeva gdje se roditeljima preporučalo da više pažnje posvećuju djeci i nadziru njihovo ponašanje. Roditeljima je upućena i opaska o neredovitom slanju djece na misu.⁴⁴ Ali vremenske neprilike i udaljenost okolnih mjesta stvaraju probleme pa su u školi svjesni da bi se ti problemi mogli javljati sve dok se ne sagrade područne škole u pojedinim mjestima.⁴⁵ Velik broj izostanaka zabilježen je i kod učenika četvrtih razreda, što se možda može objasniti činjenicom da su neka djeca u toj dobi već počela obavljati određene zahtjevnije poslove i uslijed toga zanemarila školovanje. Iste godine umrle su tri učenice od kojih su dvije pohađale prvi, a jedna drugi razred. Statistika za tu godinu bilježi da su tijekom godine školi pristupila još četvorica učenika i jedna učenica pa je, unatoč tome, na kraju godine ipak bilo 400 učenika, što je zamjetno manje nego na početku školske godine. Na kraju je broj učenica bio manji za 34, a učenika za 19 zbog već objašnjenih razloga. Po uspješnosti đaka najviše je bilo onih koji su godinu završili s prvim redom (220), zatim s drugim (76), prvim s odlikom (71) te trećim redom (8). Bilo je i 25 neispitanih, među kojima podjednak broj dječaka i djevojčica. Također, iz dostupnih podataka možemo zaključiti i o vjerskoj strukturi učenika. Većina učenika bila je katoličke vjeroispovijesti, njih čak 366. Uz to bilo je 25 učenika židovske i 9 učenika pravoslavne vjeroispovijesti.⁴⁶

Uspoređujući te sumarne podatke o broju učenika na kraju te godine s onima na početku sljedeće školske godine, vidljivo je da je sveukupno sljedeće godine upisan nešto manji broj učenika nego prethodne, njih 409. U nekim razredima vidljivo je smanjenje broja učenika pri prijelazu iz

nižih u više razrede. To se osobito događalo u drugim i trećim razredima. Primjerice, drugi dječjački razred na kraju školske godine 1886/1887. brojio je 72 učenika, dok ih je na početku sljedeće godine u trećem razredu bilo 51. Dakle, nisu svi učenici koji su završili drugi razred sljedeće godine upisali treći jer je broj smanjenje toliko da ga ne opravdava ni broj neispitanih. Stoga bi se moglo zaključiti da neki učenici, iz razloga koji se ne mogu posve točno utvrditi, nakon završetka određenog razreda nisu nastavljali školovanje u ovoj školi. Tome može biti uzrok odustajanje od daljnjeg školovanja ili pak preseljenje djece u drugo mjesto.⁴⁷ Ukupan broj učenika i učenica na kraju 1887/1888. g. bio je 402, što znači da je smanjena razlika brojčanog stanja s početka i kraja godine u odnosu na prethodnu. Taj broj vjerojatno je rezultat znatnog smanjenja izostajanja i smrti, a tijekom 1887/8. godine bilo je i više novopridošlih đaka.⁴⁸

Na temelju podataka iz godine 1909/1910., zadnje školske godine promatrane u ovom radu, može se zaključiti o promjenama koje su se dogodile tijekom dvadestetogodišnjeg razdoblja.

Učenici	Dječaci	Djevojčice	Ukupno
Početkom šk. god.	266	247	513
Krajem šk. god.	261	238	499

Tablica 2. Broj učenika Niže pučke škole 1909/1910. godine.⁴⁹

Godina	Broj učenika
1886/7. god.	400
1909/1910. god.	499

Tablica 3. Broj učenika Niže pučke škole na kraju 1886/1887. i 1909/1910. godine.

44 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 154.; *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 19-20.

45 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 20-21., 34.

46 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 32.

47 Na temelju imena učenika koja su zabilježena i analizom njihovih životopisa ili nekih drugih podataka o preseljenju mogli bi se utvrditi točniji uzroci ovoj pojavi.

48 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 32.; *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole u Križevcima na koncu školske godine 1887/8.*, str. 35.

49 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1909/10.*, str. 34-35.

Navedeni podaci pokazuju da je 1909/1910. godine Niža pučka škola na kraju imala gotovo sto učenika više nego početne 1886. godine. Riječ je o povećanju od 20 %. Od toga bilo je dvadesetak učenika više nego učenica, što predstavlja smanjenje razlike u odnosu na stanje u školi dvadesetak godina ranije. Također, vidljivo je smanjenje pada broja učenika u razdoblju od početka do kraja školske godine, što znači da ih je više uspješno završilo godinu. Analiza po razredima pokazuje da je najviše dječaka pohađalo prvi, a zatim četvrti razred. Kod djevojčica brojčano stanje u svim razredima je izjednačenije, ipak, najviše je bilo učenica prvih razreda, kao i školske godine 1886/1887. Prema navedenim podacima, opet su više neopravdano izostajale djevojčice, osobito u prvom razredu. Pored toga, ove je godine umrlo dvoje djece, jedno muškog i jedno ženskog spola. Vjerska struktura učenika ostala je u podjednakim omjerima kao i školske godine 1886/1887., a i učenički uspjeh je prema razinama također bio sličan.⁵⁰

Izvjешća izdvojeno bilježe podatke o Višoj pučkoj školi pa ih je moguće i zasebno analizirati. Ova škola bila je obospolna, tj. u istim razredima podučavana su djeca muškog i ženskog spola. Prilikom otvaranja petog razreda 1895/1896. godine bilo je 35 učenika koji su upisali taj razred, a isto ih je toliko i završilo.⁵¹ Sljedeća tablica pregledno prikazuje što se zbivalo s brojem učenika sljedeće godine kad je uveden i VI. razred te kakva je situacija bila 1909/1910. godine.

Školska godina	V. razred	VI. razred	Ukupno
Početkom 1896/7.	26	23	49
Krajem 1896/7.	27	23	50
Početkom 1909/1910.	40	21	61
Krajem 1909/1910.	35	21	56

Tablica 4. Učenici Više pučke škole u Križevcima 1896/1897. g. i 1909/1910. godine.⁵²

50 *Godišnje izvješće, Opće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1909/10.*, str. 34-35.

51 *Godišnje izvješće, Opće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1895/96.*, str. 42.

52 *Godišnje izvješće više pučke, niže dječake, djevojačke i*

Iz navedenih podataka vidljivo je da su gotovo svi učenici upisani školske godine 1896/1897. uspjeli završiti Višu pučku školu. Samo jedan učenik to nije uspio, a tijekom godine pridošla su još dva đaka pa je krajem godine bilo više učenika nego na početku. Školska godina 1909/1910. prema ukupnom broju učenika na kraju godine nije uvelike nadmašila brojke iz prve godine postojanja V. i VI. razreda. Gledajući svaki razred zasebno, to je osobito uočljivo za VI. razred, dok kod V. razreda postoji nešto značajnija razlika. U obje promatrane školske godine više je bilo učenika petog razreda, što znači da neki učenici nakon završenog petog nisu upisivali šesti razred. Tijekom školske godine 1909/1910. više je učenika izostajalo pa je stoga manje njih završilo nego što se upisalo.

»Spomenica« bilježi i zdravstveno stanje učenika i učitelja koje je djelomično bilo i odraz općih društvenih prilika, a ponekad je bilo povezano i s izostankom djece iz škole. Kroz čitavo promatrano razdoblje kod učitelja i učenika pojavljivale su se različite bolesti. Zapravo, rijetke su bile godine za koje je zabilježeno da je zdravlje školske djece bilo povoljno, kao školska godina 1886/1887. Ista godina nije bila baš dobra za učitelje među kojima su se javljale povremene bolesti zbog kojih su bili spriječeni obavljati svoje poslove.⁵³ Sljedećih godina također su se pojavljivale različite bolesti zbog kojih je bilo i prekidanja nastave te smrti učenika. Primjerice, krajem školske godine 1887/1888. zavladao je zarazna bolest dobarac ili ospice pa su i zaključni ispiti morali biti održani nešto ranije nego inače. Zbog toga se nisu dijelile svjedožbe ni nagrade, što je odgođeno za kasnije. Ni zdravlje učitelja nije bilo povoljno, a jedna učiteljica je i umrla, kao i učitelj glazbe.⁵⁴ Dvije godine kasnije javlja se ista bolest, a uz nju škrleta i difterije. Statistički podaci bilježe i nekoliko

šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1896/7., str. 34-35.; *Godišnje izvješće, Opće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1909/10.*, str. 34-35.

53 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 154.

54 *Godišnje izvješće obće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole u Križevcu na koncu školske godine 1887/8.*, str. 20-21., 34.

slučaja smrti.⁵⁵ Školske godine 1890/1891. u selima Potočec i Karane pojavile su se boginje, ali malo djece se zarazilo i nijedno nije umrlo od te ili neke druge bolesti. Tom se bolešću opravdava i velik broj neispitanih učenika, budući da im je bio zabranjen polazak škole zbog bolesti.⁵⁶ Ni sljedeća godina nije bila zdravstveno povoljna jer je vladao hripavac, a još veće probleme izazvao je dobarac zbog kojeg se dva mjeseca nastava uopće nije održavala. Tada je umrlo troje djece što pokazuje da je opasnost bila uistinu velika. Ista bolest i sljedećih je godina pogađala učenike.⁵⁷ Još je šokantnije stanje vladalo 1892/1893. godine kad je zabilježeno da je umrlo čak deset učenika, ali nije spomenuto od kojih bolesti.⁵⁸ Školske godine 1893/1894. zdravlje učitelja bilo je veoma loše jer je nekoliko njih moralo zatražiti bolovanje na mjesec dana, tri mjeseca ili čak cijele godine.⁵⁹ Do kraja promatranog razdoblja još su se javljali škrlat i difterija zbog čega je nastava morala biti obustavljena. Bilo je i nekoliko smrtnih slučajeva kod djece.⁶⁰ Zdravstveni uvjeti nisu se uvelike popravili te je i 1910. godine zabilježena smrt od posljedica škrlati ili šarlaha.⁶¹ Na zdravstveno i higijensko stanje škole posebice su pazili gradski fizičari koji su, osim prilikom cijepljenja školske djece, više puta godišnje posjećivali školu. Svojim radom u korist škole posebno se istaknuo fizik Fran Gundrum Oriovčanin koji je djeci držao predavanja i pisao poučne članke.⁶² O njemu će nešto više riječi biti kasnije. Osim njega, doprinos zdravlju učenika dalo je i društvo »Hrvatski sokol« iz Križevaca čiji je učitelj tjelovježbe vježbao i sa školskom djecom.⁶³ Zaključno bi se moglo reći da su razne zarazne bolesti ometale rad škole, ali one se uglavnom ipak nisu pojavljivale u većim razmjerima i nisu prouzrokovale velik postotak smrtnosti školske djece.

55 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 203.

56 Isto, str. 218.

57 Isto, str. 233-234.

58 Isto, str. 252.

59 Isto, str. 274-275.

60 Isto, str. 385.

61 Isto, str. 537

62 Isto, str. 441.

63 Isto, str. 519.

Izgradnja i uređenje nove školske zgrade

Ovo poglavlje bit će posvećeno materijalnim karakteristikama unutrašnjeg i vanjskog uređenja škole, nedostacima koji su bili zabilježeni te promjenama koje su se dogodile u ovom razdoblju. U njemu će biti riječi i o opremljenosti škole nastavnim sredstvima i pomagalicama. Nastava se u početku održavala u zgradi izgrađenoj 1856. godine. U zgradi se održavala nastava za učenike dječjačke i djevojačke pučke škole, koristila se i za potrebe šegrtske škole, a u njoj je bila smještena i knjižnica. Stoga ne čudi što je u promatranom vremenskom razdoblju zgradu opterećivao problem prevelikog broja učenika koji su boravili na premalom prostoru. Stoga su rješavanje tog pitanja i gradnja nove školske zgrade bili nužan preduvjet za napredak škole.

Školska zgrada bila je u vlasništvu općine, a u školskoj godini 1886/1887. zabilježeno je da je bila u dobrom stanju, osim dviju stražnjih vlažnih prostorija. Već tad spominje se i nedostatak prostora. Budući da nije postojala dvorana, školi je nedostajao i prostor za tjelovježbu u zimskom razdoblju. Bilo je nade da će općina pomoći u rješavanju navedenih problema.⁶⁴ Godine 1887/1888., uz spomenute probleme, navodi se i nedostatak soba za modeliranje. Ističe se potreba za nadogradnjom škole.⁶⁵ Problem nedostatka prostora postaje još veći već 1889./1890. godine kad je jedan razred morao biti smješten izvan škole. Naime, početkom te školske godine školski odbor je gradskim vlastima zbog nedostatka prostora uputio zahtjev za premještanjem jednog razreda iz školske zgrade i za što skorim proširenjem postojeće školske zgrade ili gradnjom nove. Drugi djevojački razred tako je premješten u gradsku kuću br. 310 a. U školi su se nadali da će takvo stanje biti privremeno jer su bili svjesni da smještanje razreda po kućama nije rješenje koje bi zadovoljavalo kriterije učeničkog napretka.⁶⁶ Školske godine 1890/1891. ponavljaju se isti problemi, a od sljedeće godine još je jedan razred premješten u privatnu kuću. Školski odbor

64 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 210.

65 Isto, str. 177.

66 Isto, str. 199-200.

donio je zaključak da iz navedenih razloga sadašnja školska zgrada ne odgovara svojoj zadaći. Stoga je Gradskom zastupstvu podnesena predstavka u kojoj se traži što skorija gradnja nove školske zgrade. Ističe se i izvješće Zemaljske vlade nastalo nakon što je kraljevski zemaljski nadzornik pregledao škole. U njemu stoji da su u Križevcima neke školske prostorije male, vlažne, obojane neprikladnim bojama te da je učiteljstvo izrazilo želju za uređenjem prostorije za tjelovježbu. Također, u izvještaju se naglašava da ne postoji velika mogućnost da se premješteni razredi vrata u školsku zgradu. Priopćuje se i da se očekuje poduzimanje nekih mjera da bi se stanje popravilo. Nadaju se da će se razredi opet sjediniti u zgradu koja bi odgovarala potrebama i duhu vremena.⁶⁷ Tijekom školske godine 1891/1892. u jednoj školskoj prostoriji uređen je stan za podvornika kako bi on mogao što bolje nadzirati i uređivati školske prostorije. No, on je iseljen 1896/1897. godine kad je otvoren šesti razred koji je smješten u njegovu prostoriju.⁶⁸ Školske godine 1892/1893. gradska vlast izabrala je odbor koji se trebao baviti rješavanjem problema nedostatka prostora od kojeg se očekivalo predlaganje nekog rješenja Gradskoj skupštini. Iste godine došlo je i do prenamjene školskih prostorija jer je novi ustrojni statut za šegrtske škole ukinuo modeliranje u tim školama. Stoga je dotadašnja prostorija za modeliranje služila kao zbornica, knjižnica i kabinet za nastavna pomagala. Bivša zbornica postala je ravnateljeva pisarna. Na igralištu su o trošku općine popravljen neke sprave.⁶⁹ U listopadu 1893. godine i Vlada se dotiče problema nedostatka školskih prostora u križevačkoj pučkoj školi te naredbom određuje proširenje ili, još bolje, izgradnju nove školske zgrade.⁷⁰ Sljedeće školske godine 1894/1895. u školu dolazi naredba Vlade da učiteljstvo sastavi točan program gradnje nove školske zgrade. Učitelji su izvršili naredbu i sastavljen je program kojim je predviđena gradnja jedinstvene dječake i djevojačke škole. Navedene su sve potrebne ško-

lske prostorije u sadašnjosti i skoroj budućnosti. Istaknuta je i potreba da se školi pripoji peti i šesti razred više pučke škole. Gradsko zastupstvo odobrilo je ovaj program, Vlada ga potvrdila, ali gradnja škole ipak je zaustavljena na neko vrijeme. U »Spomenici« je vidljivo nezadovoljstvo takvim stanjem jer opet treba čekati nekoliko godina, a razredi su prenapunjeni, unutrašnjost zgrade je u trošnom stanju, a neki roditelji traže bolju izobrazbu za svoju djecu. Da stanje uistinu nije bilo održivo dokazuje i činjenica da je u prvi razred dječake škole upisan malen broj učenika, upravo zbog nedostatka prostora. To izravno pokazuje da su takvi nepovoljni prostorni uvjeti uvelike utjecali na kvalitetu, a za određeni broj djece, i na mogućnost pohađanja škole i stjecanja naobrazbe. Ipak, postojala je nada da bi već u proljeće 1896. godine mogla početi gradnja.⁷¹ Sljedeće školske godine 1895/1896. zbog nedostatka prostora odlučeno je da se deset dječaka iz prvog razreda premjesti u prvi djevojački razred.⁷² Naredbom Zemaljske vlade prostorije gradskih škola u Križevcima upotrijebljene su kao časničke pisarnice i za ukonačivanje časnika za vrijeme velikih vojničkih vježbi u rujnu 1896.⁷³ Školske godine 1897/1898. VI. razred se zbog nezdravih uvjeta morao smjestiti u zbornicu.⁷⁴ Sljedeće školske godine i III. djevojački razred premješten je iz škole u privatnu kuću pa su sada tri razreda bila smještena izvan školske zgrade.⁷⁵ Školska godina 1900/1901. bila je osobito značajna za školu jer je konačno riješen dugogodišnji problem gradnje nove školske zgrade. Naime, 18. kolovoza 1900. g., na rođendan Franje Josipa I., svečano je položen kamen temeljac za novu školsku zgradu. Tim događajem napokon su urodila plodom višegodišnja nastojanja i nadanja školskog osoblja. Sam događaj uslijedio je nakon svete mise, a prisustvovali su mu križevački župnik Žigmund Ferkić i biskup Julije Drohobeczky. Zanimljivo je da je u kamen temeljac uzidan i spomen spis. Svečanosti je prisustvovalo i Gradsko poglavarstvo s načelnikom Vukićem, činovništvo

67 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 222-224.

68 Isto, str. 334.

69 Isto, str. 237.

70 Isto, str. 275.

71 Isto, str. 297.

72 Isto, str. 311.

73 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 333.

74 Isto, str. 351.

75 Isto, str. 369.

škola i ureda u mjestu.⁷⁶ Zemljište za školu za 30 000 kruna kupila je općina još 1899. godine, a ono se sastojalo od dvije kuće s prostranim dvorištem u centru grada. Kuće na zemljištu su porušene pa je 25. srpnja 1900. godine započela gradnja nove škole. Krajem srpnja sljedeće godine zgrada je dovršena, a 9. rujna u njoj se počela izvoditi nastava. Opisana je kao lijepa te solidno građena zgrada. Napravljena je prema modernim higijensko-tehničkim zahtjevima te nacrtu g. Hlavinke, profesora na Šumarskoj akademiji u Zagrebu. Graditelj je bio Luigi Gagliardi iz Zagreba. Samu gradnju, koja je tekla prema planovima, nadzirao je inženjerski pristav g. Brichta. Sagrađeno je deset velikih i četiri manje školske prostorije koje su imale velike i široke prozore te dobar sustav ventilacije pa je u školi uvijek bilo dosta svjetla i svježeg zraka. Sagrađeni su široki hodnici da bi učenicima bilo što udobnije tijekom odmora. Osim tih prostorija, zgrada je imala kabinete, knjižnicu, zbornicu, ravnateljsku pisarnicu te udoban stan za školskog podvornika. Zgrada je s gradilištem, ogradom, drvarnicom i planiranjem stajala 158 130 kruna i 82 filira. Novi namještaj i popravak starog stajao je 6 550 kruna i 58 filira. Dakle, sveukupno troškovi su iznosili 164 690 kruna i 40 filira. Budući da početkom školske godine još nije bila dovršena ograda i neki radovi na zemljištu, svečana posveta školske zgrade obavljena je tek 2. svibnja 1902. godine. Cijeli grad toga dana bio je posebno ukrašen hrvatskim trobojnicama. Svečanosti je prisustvovao odjelni predstojnik Armin Pavić u pratnji kraljevskog zemaljskog školskog nadzornika Antuna Cuvaja. Kod nove zgrade sakupili su se i općinski dužnosnici, Vatrogasno društvo s gradskom glazbom, roditelji učenika, razni činovnici i ostali građani. Zatim su već spomenuti uglednici i ravnatelj Jurčić držali prigodne govore u školi kojima je završila spomenuta svečanost.⁷⁷ Nakon ovog uistinu značajnog događaja nestali su problemi s prostorom koji su se ranije javljali. Nova školska zgrada u nadolazećem razdoblju posve je udovoljavala potrebama učenika i učitelja ove škole.

⁷⁶ Isto, str. 402-3.

⁷⁷ *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 416- 422.

Uz staru školsku zgradu postojao je i školski vrt koji je 1865. godine predan na upravu učiteljstvu. Školski vrt se školske godine 1886/1887. sastojao od cjepiljnaka površine 27 ara i 26 metara kojim je upravljao učitelj Mirko Crkvenac. Svake godine bilježili su se broj i vrste voćaka, sađenje novih biljaka i problemi koji su se pritom javljali. Vrt je iste godine sadržavao 686 biljaka oplemenjinih prošle i 462 ove godine. Dvogodišnjih divljaka bilo je oko 700. Učenicima i općinstvu podijeljeno je 748 cijepova.⁷⁸ Sljedeće godine Vlada je tražila nastanak dudovog rasadnjaka. Te je godine odlukom Županijske oblasti u Bjelovaru preraspodijeljena površina školskog vrta pa je jedan dio određen za uzgajanje murve koje nije bilo osobito uspješno.⁷⁹ U voćnjaku je nastajala prilično velika šteta zbog najezde gusjenica, miševa te zimske hladnoće.⁸⁰ Lakše radove u vrtu obavljala su djeca, a ostale težaci.⁸¹ Tijekom godina u voćnjaku su sađene i nove vrste, poput šljiva, krmnog bilja dobivenog od Gospodarskog i šumarskog učilišta te američke vinove loze.⁸² Učenici su se u vrtu upoznavali s različitim biljnim vrstama te je on bio još jedno nastavno sredstvo pomoću kojeg su upoznavali svijet. Godine 1888/1889., nakon osam godina, učitelj Crkvenac odrekao se uprave školskim vrtom pa je ta zadaća pripala ravnatelju Vidačiću.⁸³ Sljedeće godine određena površina dodijeljena je djevojačkoj školi za povrtnjak kojim su upravljale učiteljice djevojačke škole. Tijekom školske godine 1899/1900. prema odluci Gradskog zastupstva vrt je razdijeljen na gradilišta koja su dražbom prodana zbog gradnje nove školske zgrade. Sve iz njega podijeljeno je učenicima i općinskim dužnosnicima jer zemljište za novi vrt još nije bilo određeno.⁸⁴ Nakon gradnje nove zgrade »Spomenica« nekoliko godina ne spominje vrt na drugoj

⁷⁸ Godišnje izvješće više pučke, niže dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1896/97., str. 30.

⁷⁹ *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 172.

⁸⁰ Isto, str. 227, 260.

⁸¹ Isto, str. 228.

⁸² Isto, str. 275, 300.

⁸³ *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole u Križevcima na koncu školske godine 1888-9.*, str. 6.

⁸⁴ *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 388-9.

lokaciji. Tek se 1908/1909. godine navodi da on uz novu zgradu ne postoji, a županijske su vlasti u travnju 1909. godine odlučile da se zasad odustaje od njegovog uređenja.⁸⁵ No, sljedeće godine dolazi dopis Županijske oblasti kojim se Gradsko poglavarstvo poziva da učini sve što je potrebno za osnivanje vrta.⁸⁶

Osim opisa stanja školske zgrade i vanjskog prostora, u »Spomenici« nalazimo podatke i o unutrašnjem uređenju škole na temelju kojih možemo ponešto zaključiti o stanju školskog namještaja te o broju i karakteristikama nastavnih sredstava i pomagala kojima su škola i učenici raspolagali. Zabilježeno je da su godine 1886/1887. o trošku općine nabavljene nove peći za neke razrede, nove klupe za jedan razred, a od nastavnih sredstava zemljovid Hrvatske.⁸⁷ Sljedeće godine županijske vlasti tražile su izvješće o najpotrebnijim sredstvima za ženski ručni rad. Naređuje se i da svaka općina nabavi te materijale po prijedlogu učiteljica.⁸⁸ No, s izvršenjem te odredbe čekalo se do sljedeće godine kad je Vlada napokon propisala koji se predmeti trebaju nabaviti u tu svrhu.⁸⁹ Sljedećih godina zabilježeno je da je pokućstvo bilo u vrlo dobrom stanju. No, početkom devedesetih godina utvrđeno je da su mnoga pomagala s vremenom istrošena i poderana pa se ne mogu upotrebljavati. Moraju se, dakle, zamijeniti novima o trošku grada. Otad su svake godine nabavljana nova pomagala. Primjerice 1890/1891. školske godine nabavljeno ih je dvadeset među kojima su trgovačka vaga, sisaljka na tlak, tlakomjer, toplo- mjer, sastavljeni sitnozori, Morseov pisaci telegraf, čekić, kliješta, galvanoplastična sprava, sumporna kiselina za galvanske članke i druge sprave različite namjene.⁹⁰ Sljedeća značajnija nabava bila je povodom početka obučavanja u muškom slöjdu 1895/1896. godine kad je Vlada darovala nacrt i sastavke za obuku u istome. Gradska općina nabavila je najnužniji alat od austrijske tvrtke u

vrijednosti od 158 forinti. Škola je od prije već imala stolarski alat.⁹¹ Kad je 1896/1897. godine otvoren šesti razred, zabilježeno je da u Višoj pučkoj školi nije bilo odgovarajućeg namještaja i nastavnih sredstava. Postojeća su opisivana kao klimava, stara i trošna.⁹² Do kraja stoljeća gotovo sve pokućstvo u višoj i nižoj školi bilo je takvo. Nastavna sredstva i pomagala ubuduće su se nabavljala uglavnom za višu pučku školu.⁹³ Prilikom gradnje nove školske zgrade 1901/1902. godine, stare i istrošene klupe zamijenjene su novima, kao i ostali namještaj, npr. ploče katedri i stolovi. Pomagala su tada pospremljena u posebne ormare te poredana u kabinetima.⁹⁴ Sljedeće godine nabavljeno je nekoliko pomagala iz zemljopisnog, prirodopisnog, risarskog i računarskog područja.⁹⁵ U godinama nakon izgradnje nove škole, ponavlja se da školska zgrada posve odgovara higijenskim i pedagoškim zahtjevima. Također, namještaj je u dobrom stanju jer je nabavljen i novi.⁹⁶ Dakle, vidljivo je da je tijekom ovog razdoblja došlo do potpune zamjene starog pokućstva novim, što je svakako išlo na korist učenicima. Također, škola isprva nije raspolagala s dovoljno odgovarajućih nastavnih sredstava i pomagala, ali se svake godine stanje donekle nastojalo popraviti nabavkom određenih novih materijala.

Razvoj školske knjižnice

Školska knjižnica uređena je u sklopu škole još 1856., iste godine kad je građena i ondašnja nova školska zgrada. Otad je knjige za knjižnicu nabavljala općina uz učiteljsko osoblje. U knjižnici su se nalazili časopisi namijenjeni učiteljstvu, ali i djeci, knjige i znanstveni priručnici, le-ktira i knjige poučno-moralnog karaktera. Školske godine 1886/1887. općina je pretplatila školu na nekoliko časopisa među kojima su bili »Napredak«, »Hrvatski učitelj«, »Zora dalmatin-

85 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 535.

86 Isto, str. 537.

87 Isto, str. 153.

88 Isto, str. 172.

89 Isto, str. 189.

90 Isto, str. 224-225., 257-258.

91 Isto, str. 317.

92 Isto, str. 335.

93 Isto, str. 386.

94 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 426-427.

95 Isto, str. 443.

96 Isto, str. 459.

ska«, »Obrtnik«, »Gospodarski viestnik«, »Smilje«, »Freue pädagogische Blätter« i »Arbeitsstube«. Iz navedenog je očito da su časopisi uglavnom bili namijenjeni učiteljima, ali bilo je naslova i za učenike. Također je vidljivo da je među njima bilo časopisa pedagoškog i gospodarskog sadržaja, ali i časopisa za djecu. Učiteljska knjižnica u to vrijeme sadržavala je 623 primjerka s 916 svezaka, a učenička 86 primjeraka sa 111 svezaka, tj. od prošle godine učiteljska knjižnica povećala se za 18 djela, a učenička za samo 3 djela s 4 sveska. Pristigla djela bila su različitog karaktera: »Izvješće o stanju školstva u Hrvatskoj i Slavoniji od godine 1884.«, »Cijepljenje vinove loze« autora Josipa Kempfa, »Informatorium« Komenskog, »Pjevanka za djecu« Franje Kuhača, »Pripovijesti iz hrvatske povijesti« Vjekoslava Klaića, »Život svetaca za mjesec studeni« Frana Ivekovića.⁹⁷ Sljedeće godine prvi put navodi se popis novopridošlih djela, posebno za učiteljsku i za učeničku knjižnicu. Iz popisa je vidljivo da se učiteljska proširila za 25 primjeraka s 58 svezaka, a učenička za 32 primjerka i isto toliko svezaka, što je osjetno povećanje u odnosu na prošlogodišnji broj prinova. Među djelima pristiglim u učiteljsku knjižnicu podjednak je broj znanstvenih i književnih djela. Među znanstvenim su djela povijesnog, zemljopisnog, prirodoslovnog i gospodarskog sadržaja, a među književnim djela Gjalskog, Šenoe, Vraza i Tomića. U učeničku knjižnicu većinom su pristigle pripovijetke raznih autora.⁹⁸ Sljedećih godina učiteljska knjižnica se proširivala s prosječno 30 ili više knjiga godišnje, dok je učenička bilježila mnogo manje prinova godišnje (10-15).⁹⁹ Školske godine 1900/1901., na prijelomu stoljeća, školska knjižnica dobila je mnogo manje novih djela nego inače, što se možda može opravdati prenamjenom novčanih sredstava za izgradnju nove ško-

lske zgrade.¹⁰⁰ Sljedećih godina broj novopridošlih djela ponovno se vratio na stari prosjek, a od školske godine 1904/1905. ne bilježi se potpuni popis knjiga već samo njihov broj i novčana vrijednost.¹⁰¹ Godine 1909/1910. učenička knjižnica brojila je 502, a učiteljska 1 392 primjerka. No, novčana vrijednost te knjižnice od 5 671 krune daleko je nadmašila vrijednost učeničke knjižnice od 662 krune. Iz toga se može zaključiti da je učiteljska knjižnica imala duplo veći broj primjeraka, a ti primjerci bili su i višestruko vredniji od onih u učeničkoj knjižnici. S obzirom na spomenuti broj knjiga u početnoj godini analiziranja, odnosno školskoj godini 1886/1887. vidljivo je da su tijekom dvadesetak godina obje knjižnice brojčano značajno porasle.

Tematika djela u knjižnici ostala je ista tijekom tih dvadesetak godina. Knjižnica je imala literarna i znanstvena djela te razne časopise. Od značajnijih književnika čija su djela obogatila knjižnicu treba spomenuti Tolstoja, Gjalskog, V. Novaka, J. E. Tomića i druge. Znanstveni i savjetodavni priručnici svojim naslovima obuhvaćali su razna područja-uzgoj školskog vrta, biljni i životinjski svijet te savjete o kućanstvu. Tu su bili i priručnici s područja geografije i fizike te priručnici za šegrte. Knjižnica je dobivala i djela na stranim jezicima, uglavnom na njemačkom. Primjerice, školske godine 1890/1891. stigla su dva njemačka naslova od kojih se jedan bavi kućnom industrijom Austrije (»Die Hausindustrie Deutschlands« autora V. Esenera), a drugi je odgojne naravi (»Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde« autora G. A. Lindnera). Odgojni i didaktički priručnici bili su također zastupljeni u knjižničnom fondu, npr. Trstenjakov »Mladi učitelj« ili Rousseauov »Emil«). Među knjigama za učenike bila su česta djela moralno-poučnog karaktera koja su trebala poslužiti kao primjer iz kojeg bi djeca upijala čudoredno ponašanje, npr. »O pristojnom ponašanju«.¹⁰² Novost za knjižnicu bila je Vladina odredba za školsku godinu 1892/1893.

97 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 154.; *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 29-30.

98 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole u Križevcima na koncu školske godine 1888/9.*, str. 30-32.

99 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 240., 212., 300.

100 Isto, str. 405.

101 Isto, str. 477.

102 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 210-212., 225-227.

kojom se određuje da se ubuduće pri nabavljanju knjiga prednost daje djelima pedagoško-didaktičkog sadržaja te onima znanstvenog karaktera izdanima od strane Kraljevske zemaljske vlade.¹⁰³ Devedesetih godina 19. st. češće nego ranije pojavljuju se knjige o novitetima u poljodjelstvu, npr. »Preokret u poljodjelstvu« E. Gautiera. Osim toga, bilo je nešto više povijesnih knjiga, pretežito hrvatske povijesti srednjeg vijeka, ali i opće svjetske povijesti.¹⁰⁴

Školske godine 1908/1909. osnovana je posebna knjižnica za učenike Više pučke škole.¹⁰⁵ No, ona je uređena tek sljedeće godine. Imala je 58 primjeraka u 59 svezaka, a vrijedila je 114 kruna.¹⁰⁶

Kao što je rečeno, većinu knjiga škola je nabavljala pomoću sredstava gradske općine, Vladinog Odjela za bogoštovlje i nastavu te izdavanjem samih učitelja. Izdvaja se školska godina 1897/1898. kad je općina darovala dodatni iznos od 50 forinti za nabavljanje djela koja nedostaju, a koja je izdala Akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu. Uz to, općina je, kao i svake godine, dala godišnji prinos od 20 forinti te poklonila još nekoliko knjiga. Te je godine učiteljski zbor donio odluku da svaki član zbora mjesečno daje 20 novčića za nabavu znanstvenih djela.¹⁰⁷ Osim toga, neke knjige bile su privatni pokloni stanovnika Križevaca ili onih koji su bili vezani za ovaj grad. Većinom se ne navode imena darovatelja knjiga, no, u školskoj godini 1893/1894. zabilježeni su Marija Ceraj-Gerić, bivša učiteljica i velečasni Stjepan Pliverić. Darovali su knjižnici po pet knjiga u više svezaka.¹⁰⁸ Župnik Pliverić i sljedećih godina darivao je knjige, a zabilježeno je i ime Marije Kolar, dugogodišnje učiteljice ove škole.¹⁰⁹

Djelatnost Društva za podupiranje uboge školske mladeži

Inicijativu za osnivanje ovog Društva 1892. godine dali su ravnatelj i učiteljski zbor križevačke Obće pučke škole da bi se dodatno pomoglo siromašnoj djeci Križevaca i okolice. Njime su učitelji nastojali pomoći siromašnim učenicima kojih je, kao što je zabilježeno u školskim izvješćima, bio popriličan broj. Od te školske godine u školskim izvješćima obavještava se o radu Društva. Također, u izvješću su tiskana i pravila Društva koja je ranije donio odbor na čelu s gradonačelnikom Križevaca Ferdom Vukićem, a u kolovozu 1892. g. odobrila i Kraljevska zemaljska vlada. U njima se pobliže specificira njegova zadaća. Siromašnoj djeci trebalo se pomoći darivanjem odjeće i obuće, a djeci iz okolnih sela zimi se trebala davati i besplatna hrana. O novčanim sredstvima Društva brinuo se blagajnik koji je krajem godine trebao podnijeti izvješće. Djelatnost Društva bila je usmjerena na pridobivanje što većeg broja članova, organiziranje dobrotvornih zabava te odlučivanje o dijeljenju potpora siromašnoj i vrijednoj školskoj mladeži povodom Božića i Uskrsa. Odlučeno je i da se glavna skupština treba održavati svake godine u siječnju, a utvrđen je i način donošenja odluka na istoj. Odlučeno je da se, ako bi Općina Križevci preuzela zadaće Društva ili ako bi broj članova spao na dvadeset, Društvo raspušta. To pokazuje da je možda bilo promišljanja o prepuštanju uprave gradu. Sav bi njegov imetak tada pripao Općini Križevci, odnosno njenoj školskoj zakladi. Privremeni odbor koji je donio opisana pravila sastojao se od predsjednika gradonačelnika Vukića, gradskog fizika Vilima Peičića te četiri učitelja. Kad je Društvo službeno osnovano u listopadu 1892. godine, za predsjednika je odabran Gjuro Badovinac, prepošt i mjesni školski nadzornik. Uz to, izabrano je i devet odbornika. Potpredsjednicom Društva imenovana je učiteljica pučke škole Marija Kiseljak, tajnikom učitelj Franjo Ožegović, a blagajnikom ravnatelj Maksimilijan Jurčić. U izvješću su navedeni utemeljitelji Društva od kojih je svatko za tu priliku dao

103 Isto, str. 252.

104 Isto, str. 239-240.

105 Isto, str. 534.

106 Isto, str. 438.

107 Isto, str. 352.

108 Isto, str. 260.

109 *Godišnje izvješće više pučke, niže dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1896/97.*, str. 25.

12 forinti. Spomenutih utemeljitelja bilo je 24, a među njima muškaraca i žena raznih zanimanja. Podupirajući članovi bili su obvezni dati 10 novčića na mjesec, odnosno 1 forintu i 20 novčića za cijelu godinu. Spomenutih članova bilo je 140. U Društvu su smatrali da bi i određeni dio gradskog stanovništva mogao pomoći.¹¹⁰ Izvješće donosi i podatke o iznosu i načinu na koji je prikupljena temeljna glavnica Društva koja je potom uložena u mjesnu Dioničku štedionicu. Društvo je raspolagalo s 993 kune i 76 filira, od čega je najveći dio potjecao od članarina utemeljitelja i od dara Dioničke štedionice. Nešto manje novca sakupljeno je od prihoda učeničkih i drugih koncerata, zabava priređenih od strane trgovačke mladeži i od svote koju je Gradsko poglavarstvo dobilo za prodane ženske ručne radnje. Osim navedenim načinima, Društvu se pomagalo i skupljanjem novčanih priloga po kućama pa je, primjerice, zabilježeno da je mala svota skupljena u kući g. Zieglera. Osim te temeljne glavnice, Društvo je 1892. godine primilo dodatnih 277 kruna od podupirajućih članova te 200 kruna od Dioničke štedionice, ukupno 447 kruna. Dio tog novca, točnije 291 kruna, potrošen je na pomažanje djeci pa je od primitka ostalo 186 kruna.¹¹¹ Dobrotvorno djelovanje Društva započelo je već oko Božića iste godine. Da bi pomogle Društvu, mnoge žene su tada, ali i narednih godina, besplatno šivale odjeću koja se darivala djeci.¹¹²

Sljedeće godine zabilježen je pad broja podupirajućih članova. Bilo ih je 22 manje nego u godini utemeljenja. Zbog toga se poziva općinstvo da pomogne Društvu u njegovim nastojanjima. I te je godine uoči Božića Društvo darovalo djecu odjećom i obućom, i to za veću svotu nego prošle godine. Riječ je o iznosu od 337 kruna, a uz to i gotovim novcima u iznosu od 167 kruna. Za mogućnost povećanja darovanih iznosa zaslužni

su pojedinci koji se tih godina ističu kao podupiratelji učenika.¹¹³ Školske godine 1894/1895. broj članova utemeljitelja neznatno je porastao, a broj podupirajućih članova nastavio se smanjivati. Te godine nabavljeno je trinaest košarica koje su se nalazile u kućama značajnijih građana, a u koje se mogao priložiti novčani prihod za Društvo.¹¹⁴ Školske godine 1896/1897. Društvo nije trebalo darivati učenike jer je to učinio trgovac Hinko Pscherhof u povodu slavlja svog srebrnog pira.¹¹⁵ U izvješću Društva za sljedeću školsku godinu sa žaljenjem se priopćuje da broj stalnih članova neprestano pada te da je sakupljanje članarina uistinu otežano.¹¹⁶ Zabrinjavajući je podatak da je od brojnih članova podupiratelja s početka djelovanja Društva u godini 1899/1900. ostalo njih 33, u školskoj godini 1906/1907. njih 13, a zaključne godine 1910. bilo ih je samo 10. To pokazuje da Društvo, nakon početnog uzleta u godini osnivanja, nije moglo održati zainteresiranost članova za svoje ciljeve. Te 1910. godine raspolagalo je s 7 453 kruna u Dioničkoj štedionici, što je prilično više nego u počecima, ali kamate nisu bile dovoljne za pokrivanje izdataka. Jasno je da Društvo nije moglo ostvarivati svoje ciljeve samo svojim prihodima, ali u tome mu je, kao i tijekom cijelog ovog razdoblja, pomagala gradska Dionička štedionica i pojedini dobročinitelji.¹¹⁷

110 *Izvješće opće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca za školsku godinu 1892/93.*, str. 62-67.

111 *Izvješće opće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca za školsku godinu 1892/93.*, str. 67-8.

112 Isto, str. 65.

113 *Godišnje izvješće opće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1893/94.*, str. 71-2.

114 *Godišnje izvješće opće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1894/95.*, str. 61.

115 *Godišnje izvješće više pučke, niže dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1896/97.*, str. 63.

116 *Godišnje izvješće više pučke, niže dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1897/98.*, str. 64.

117 *Godišnje izvješće više pučke, niže dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1899/1900.*, str. 48.; *Godišnje izvješće više i niže dječjačke, djevojačke pučke, ženske stručne i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1906.-1907.*, str. 50.; *Godišnje izvješće više i niže dječjačke, djevojačke pučke, ženske stručne i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1909/1910.*, str. 38.

Uz ovo Društvo treba istaknuti i određene financijske institucije te neke pojedince koji su godinama izdvajali svoje prihode u svrhu pružanja pomoći siromašnim učenicima. Jedna od njih bila je križevačka Dionička štedionica koja je više od deset godina nabavljala odjeću i obuću za određeni broj djece.¹¹⁸ Osim toga, Tamburaško društvo križevačkih đaka priredilo je koncert čiji je prihod bio namijenjen siromašnoj školskoj djeci. Svi ti darovi dijeljeni su u prosincu 1891. godine. Također, mjesna trgovačka mladež, kao i drugi, pružili su pomoć školi.¹¹⁹ Školske godine 1906/1907. pojavljuje se društvo »Srabljivec iz Križevca« koje je darovalo odjeću za djecu, a pomogli su i polaznici Gospodarskog učilišta koji su nabavili deset pari obuće. Školske godine 1907/1908. novčanim iznosom doprinijela je i Narodna štedionica iz Križevaca.¹²⁰

Među zaslužnim osobama svakako treba spomenuti i trgovca Hinka Pscherschofa koji je čitavo ovo razdoblje siromašnu djecu opskrbljivao odjećom. Sličnim zaslugama istaknuo se i Marko Breyer, također trgovac. Školske godine 1894/1895. Dragutin O. Čech poklonio je pet slika pod nazivom »Kako se ima nositi razna perad, tiskanih Deset zapovijedi o zaštiti životinja«. Spomenute slike izvještene su u školskim hodnicima da ih djeca mogu vidjeti. Zahvaljujući njemu, Društvo za zaštitu životinja iz Zagreba poklonilo je 520 slika umjetnih gnijezda i hranilica koje su tiskane i u školskom izvješću te godine. Siromašni učenici dobili su pomoć i iz zaklade pokojne gospođe Paule pl. Kemenović, od nadzornika Gjura Badovinca, biskupa Drohobezkog, gradskog fizika Frana Gundruma, tiskara Gustava Neubergera, Berte pl. Kiepach, Ferde Kerna i drugih građana.¹²¹

Znameniti učitelji i ostali prosvjetni djelatnici

Kvirin Vidačić

Kvirin Vidačić rođen je u Križevcima 1839., a umro u Zagrebu 1906. godine. Bio je istaknuti učitelj i pedagog koji je svojim radom dobio značajno mjesto u povijesti grada Križevaca. Završivši malu realku i dvogodišnji učiteljski tečaj, učiteljem postaje 1858. godine. Počeo je raditi u Kašini, odakle se 1859. godine premješta u Bukevje, a 1861. g. u Križevce. Kasnije, točnije 1877. godine, postaje ravnateljem križevačke Obće pučke škole, a zatim i šegrtske škole. Jedan je od osnivača pjevačkog društva »Zvono« te Dobrovoljnog vatrogasnog društva u Križevcima. Objavio je više radova o školskim prilikama svoga doba te o povijesti grada Križevaca među kojima su »Topografično-poviestne crte slobodnog i kraljevskog grada Križevca« i »Grad Križevac«.¹²² U ovom radu bit će analizirani njegovi radovi objavljeni u godišnjim školskim izvješćima križevačke Obće pučke škole.

U njegovim tekstovima provlači se nekoliko tema koje analizira i kojima nastoji poučiti svoje čitatelje. Ističe probleme vezane za obrazovanje koje je često susretao u vlastitoj učiteljskoj praksi. U mnogim tekstovima obraća se roditeljima i onima koji skrbe o djeci, nastojeći u njima pobuditi težnju za poticanjem djece na školovanje i učenje. Takvim tekstovima neposredno iskazuje i svoj stav o stanju u tadašnjem školstvu. Također, daje svoje mišljenje o gospodarskoj i društvenoj situaciji vremena u kojem je djelovao, što čini njegove radove još zanimljivijima. Najkonkretnije mišljenje koje je izrekao ono je kojim izražava svoj negativan stav prema raspadanju zadruga, smatrajući da taj proces nepovoljno utječe na međuljudske odnose i razvoj gospodarstva. Kritizira i lihvarstvo i u njemu traži uzroke siromaštva mnogih ljudi.¹²³

118 *Spomenica Obće pučke škole križevačke*, str. 209-210.

119 Isto, str. 262.

120 Isto, str. 508., 526.

121 Isto, str. 282., 295., 374., 446., 478.

122 Antun Cuvaj, *Grada za povijest školstva kraljevina Hrvatske i Slavonije od najstarijih vremena do danas: od 31. listopada 1888. do danas*, sv. IX., Zagreb: Kr. Hrvatsko-Dalmatinska zemaljska vlada, Odjel za bogoslovlje i nastavu, 1913., str. 414.

123 *Godišnje izvješće obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1886/7.*, str. 8.

Kao što je već rečeno, najviše se bavio obrazovanjem koje često povezuje s gospodarstvom. Na taj način vjerojatno je želio ukazati na korist koju bi građani mogli imati od obrazovanja jer mnogi u to vrijeme znanje nisu smatrali prijeko potrebnim. Stoga često uspoređuje stanje u hrvatskim krajevima s školstvom i gospodarstvom razvijenijih europskih zemalja i ističe obrazovanje pokretačem sveukupnog razvoja. Za njega je znanje najpotrebnije za opstanak i napredak ne samo pojedinca, nego i cijelog društva. Takav stav iznosi u tekstu »Što nam je najnužnije?« te radovima »Znanje je moć« i »Čitajmo« koje objavljuje narednih godina. Svjestan realnih prilika hrvatskih krajeva, ipak priznaje da se u odnosu na pola stoljeća ranije i ovdje vide promjene na raznim područjima života. U nastavku pokazuje da razumije teškoće koje hrvatskog seljaka i obrtnika čine nekonkurentnima u srazu s ostalim državama. Uzrok tome vidi u neprimjenjivanju novih metoda proizvodnje, što se pak događa zbog nedostatka obrazovanja. Zbog toga posebno ističe potrebu za obrazovanjem obrtnika i seljaka.¹²⁴ Također, Vidačić smatra da je četverogodišnje pučko školovanje nedostavno jer djeca u toj dobi nisu još sposobna za obavljanje težih poslova kod kuće, kao ni za zanat, a većina roditelja nema sredstava za daljnje školovanje u nekom drugom mjestu. Po njegovom mišljenju, u najtežem položaju u toj situaciji je dijete koje je takvim minimalnim obrazovanjem izgubljeno jer ne može napredovati. Slične probleme preranog korištenja djece kao radne snage te izrabljivanja šegrta razrađuje u tekstu »Nepretjerivajmo« iz 1880/1881. godine. No, govori i o nepotrebnom preuranjenom slanju djece u školu iz krivih razloga. Smatra da djeca trebaju dovoljno tjelesno i duševno sazreti da bi mogla savladavati školske zadatke.¹²⁵ Zbog navedenih razloga Vidačić zahtijeva da se za cjelokupno stanovništvo učini obveznim neka vrsta obrazovanja koja bi se nastavljala na pučke škole. Pri tome se zalaže i za

jednako obrazovanje muškaraca i žena, navodeći da je to korisno jer žene čine temelj obitelji.¹²⁶

Vidačić negoduje i zbog položaja šegrta koji nemaju poticajno obrazovno okruženje. Da bi se to barem donekle promijenilo, predlaže nabavljanje strukovnih časopisa ili osnivanje obrtničkih literarnih društava. U suprotnom, vjerojatno zaključujući na temelju viđenih primjera, predviđa propast tako nastalih kalfa jer oni ne napreduju u svom zanatu, već bivaju potisnuti od konkurencije. Iz navedenih razloga iskazuje zadovoljstvo povodom otvaranja šegrtske škole u Križevcima 1886. godine. Navodi kako je Gradsko poglavstvo nabavilo sve potrebno za školu, pa i besplatna nastavna sredstva za šegrte. Posebno hvale postojanje posebne obuke za trgovačke šegrte. Također, kori obrtnike koji se ne slažu s time da šegrta pohađaju školu. Iz navedenog je vidljivo da su mnogi šegrtsku školu smatrali nepotrebnom.¹²⁷

Autor se u svojim tekstovima autor protivi predrasudama i narodnim vjerovanjima iz prošlosti, kojima su mnogi tad još pridavali veliku vrijednost. Smatra da ih se može iskorijeniti samo usvajajući znanja iz prirodoslovnih znanosti. Prema njemu, na dobrom su putu u tome realke jer podučavaju praktično gradivo. Spominje neostvarenu inicijativu iz 1870. godine za otvaranjem realne gimnazije u Križevcima. Da je Vidačić uistinu vjerovao u dobrobit koju bi ovakva škola donijela gradu i iskreno zagovarao nastanak realke, dokazuje činjenica da je detaljno izračunao troškove gradnje i uređenja škole, kao i godišnje troškove plaće za četvero učitelja koji bi tu radili te za nastavna sredstva. Stajalište da grad može podnijeti te novčane izdatke opravdava navođenjem gradskih prihoda. Također, usrdno vjeruje da bi svake godine bilo dovoljno učenika koji bi pohađali tu školu te ponovo radi procjene na temelju ondašnjih školskih podataka kako bi to dokazao. Navedeni Vidačićev prijedlog pokazuje da

124 *Godišnje izvješće gradske glavne dječake i djevojačke učione u Križevcima na koncu školske godine 1872/3.*, str. 3-5.

125 *Godišnje izvješće obće pučke dječake i djevojačke škole u Križevcima na koncu školske godine 1880/81.*, str. 3-6.

126 *Godišnje izvješće obće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole u Križevcima na koncu školske godine 1877/8.*, str. 3-11.

127 *Godišnje izvješće obće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole u Križevcima na koncu školske godine 1887/8.*, str. 11-14.

njegova nastojanja nisu bila usmjerena samo na promjenu stanja svijesti o važnosti obrazovanja u puku, već da je nastojao i unaprijediti školstvo ovoga grada.¹²⁸

Koncept obrazovanja koji zagovara pokušavao je teorijski dublje razraditi u tekstu »Čitajmo«. Čitanje je za njega najuže povezano s učenjem. Iz tog razloga Vidačić piše o koristi i načinu čitanja koje smatra ključnim za izgradnju teoretskog, ali i praktičnog znanja. Osim toga, on objašnjava kako treba čitati. Za njega je samo smisljeno čitanje s razumijevanjem i mogućnošću prepričavanja teksta pravilno i korisno čitanje. Još jedno pitanje kojeg se dotiče u ovom tekstu jest obilježje onoga što se čita. Vidačić smatra da nije dobro čitati bilo što jer neka djela kvare ljude, umjesto da kod njih pobuđuju čudoredno, pošteno i pobožno ponašanje. Takvo shvaćanje pokazuje da uz modernističke težnje kod njega postoji i poštovanje tradicijskih društveno-kulturnih obrazaca. Preispitivanje uloge i učinkovitosti škole za cjelokupni život čovjeka i njegovu izgradnju te njezino povezivanje sa sveopćim smislom života pokazuje filozofski karakter Vidačićevih tekstova i misli. Učenje, a time i čitanje, za njega predstavlja izgradnju čovjeka kao duhovnog bića, što je pak temeljna zadaća koju bi svaki pojedinac trebao nastojati ispuniti. Stoga on u svojim razmišljanjima postavlja pitanje izvršava li pučka škola u dostatnoj mjeri tu zadaću poticanja neprekidne žeđi za znanjem i napretkom kod svojih učenika. Iz toga je očito da Vidačić nije nastojao samo preispitati i unaprijediti školstvo u pogledu materijalnih sredstava ili pak tehničkih pitanja, npr. polaska škole, već su se njegove težnje doticale i čovjekova duha. Te svoje misli je na što razumljiviji način želio približiti svima onima koji su mogli pomoći u ostvarivanju toga cilja. Pored toga, zagovara cjeloživotno učenje čime se približio i današnjim prosvjetnim nastojanjima.¹²⁹ O njegovom shvaćanju odgoja, ali i stavu prema određenim fenomenima druge polo-

vice 19. st., može se zaključivati na temelju teksta »Pozdrav« u kojem daje svoje viđenje poželjnog ponašanja djece. Najprije ukazuje na raznolikost načina pozdravljanja na primjeru raznih naroda u prošlosti. Potom iznosi svoj stav kojim se jasno protivi stranim pozdravima koji su se ponegdje udomaćili. Smatra ih tek modernističkim novotarijama za kojima su se mnogi povelili. Po njegovu mišljenju, dragocjeniji su stari hrvatski pozdravi vjerskog karaktera kojima bi djeca trebala biti podučavana u školi i kod kuće. U tekstu ponovo naglašava ulogu roditeljskog doma i odgoja u pozitivnom dječjem razvoju. Shvaća važnost koju za svaku osobu imaju iskustva i znanja stečena u djetinstvu. To potkrepljuje i narodnom poslovicom: »Čemu dikla navikla, tomu žena obikla.« Jednom od metoda kojima se dolazi do nastanka poželjnog ponašanja djece navodi razvijanje djetetove pokornosti i poslušnosti. Možda i previše naglašava da se djeca moraju pokoravati roditeljima i da dječji um treba podčiniti umu odgajatelja. S perspektive današnjeg odgoja takvo bi stajalište bilo neprihvatljivo, ali u njegovo vrijeme prevladavale su drugačije metode odgoja unutar kojih moramo i tumačiti ovaj stav. Opravdava i fizičko kažnjavanje djece u školi i kod kuće te smatra da je tjelesna kazna sredstvo za kojim roditelji moraju posegnuti za dobrobit svog djeteta. Ipak, napominje da pritom treba biti pravedan te da se djecu nikako ne smije zlostavljati. Za sve izneseno nalazi potvrdu i u Bibliji. Tijekom druge polovice 19. stoljeću u svakodnevnom životu malih sredina nije se previše važnosti pridavalo razvoju svijesti i pogleda na svijet kod djece. Stoga su razumljivi i Vidačićevi navodi o podčinjavanju dječjeg uma i zapovijedanju kao najučinkovitijem sredstvu za postizanje poslušnosti. Možemo uočiti razliku u razmišljanjima odgojitelja 19. i onih s početka 21. stoljeća koji djeci pokušavaju obrazložiti korisnost i vrijednost nekih postupaka bez krutog zapovijedanja. No, u Vidačićevim djelima javljaju se i modernizirani stavovi, npr. onaj koji zagovara poštivanje svake osobe bez obzira na različitost u vjeri, društvenom položaju i imetku.¹³⁰

128 *Godišnje izvješće gradske glavne dječjačke i djevojačke učione u Križevciv na koncu školske godine 1872/3.*, str. 5-12.

129 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1879/80.*, str. 5-9.

130 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1884/85.*, str. 3-11.

Velik broj Vidačićevih tekstova upućen je izravno roditeljima jer smatra da su oni najodgovorniji za pružanje poticajnog ozračja djeci tijekom školovanja. Navedenoj temi posvetio je najviše tekstova pa možemo zaključiti da je to smatrao najvećim problemom s kojim se susreo u svom učiteljskom radu u križevačkoj Obćoj pučkoj školi. Smisao onoga što je želio poručiti čitateljima pokušavao je približiti i jednostavnim izmišljenim pričama s određenom poukom.¹³¹ Osobito naglašava potrebu suradnje učitelja i roditelja. Napominje da se učenje mora nastaviti i kod kuće jer za razvoj djece nipošto nije dovoljno samo ono što se napravi u školi. Ponovo naglašava pogrešnost i danas aktualnog stava roditelja da su pohađanje škole i odgoj koji djeca tamo dobivaju dovoljni za njihovo sazrijevanje te da oni nisu dužni brinuti o tome. Iz naglašavanja toga aspekta odnosa roditelja i škole vidljivo je da su mnogi roditelji krajem 19. stoljeća smatrali da je njihova uloga u odgoju i razvoju djece manja ako ona polaze školu.¹³² Istovremeno kritizira roditelje koji uz prijatnu kaznom šalju djecu u školu i ne brinu o njihovom napretku, a ponekad im i zabranjuju učenje kod kuće. Iz navedene kritike očito je da je u to vrijeme postojao veliki problem s roditeljima koji nisu shvaćali važnost škole i zbog toga joj se odupirali. Upravo se njima obraća nastojeći im pokazati štetne posljedice njihovog ponašanja.¹³³ Možda baš tekstom »Koja korist od škole« iz 1883/1884. godine najizravnije apelira na roditelje. Njegova glavna tema otkrivena je već u naslovu. Riječ je o kratkom priručniku koji sadrži nekoliko točaka koje bi savjesni roditelji trebali ispunjavati. Ipak, autor pravilno shvaća da mnogi od tih roditelja nisu ni sami bili podučavani te stoga ne mogu ništa prenijeti svojoj djeci.¹³⁴ Pokazuje i razumijevanje za činjenicu da se roditelji ne slažu s pohađanjem škole, navodeći da se većina stanovništva uzdržava poljodjelstvom za što je potrebna radna snaga, pa i ona dječja. Stoga ovim tekstom nasto-

ji roditeljima približiti korist koju bi djeca imala od polazanja škole. Po njegovu mišljenju, prvi i najvažniji razlog je činjenica da djeca u školi spoznaju Boga. Taj razlog vjerojatno stavlja na prvo mjesto zahvaljujući karakteristikama života svojih sugrađana u kojima vjera još uvijek zauzima važno mjesto. Zatim navodi druge koristi, poput čitanja, pisanja i računanja, a za svako navodi i stvarne životne primjere u kojima takva znanja mogu uistinu biti korisna. Nakon upoznavanja s korisnošću škole, Vidačić pojašnjava roditeljima na koji način njihova djeca mogu uistinu steći tu korist. Najvažnijim navodi marljivo polazanje škole. Iz onoga što slijedi očito je da su roditelji u to vrijeme na razne načine pokušavali ishoditi oslobođenje školovanja za svoju djecu te su u tu svrhu često i podmićivali one koji su im to mogli omogućiti. Vidačić oštro osuđuje takve postupke. Ujedno podsjeća na odredbu iz 1875. godine prema kojoj je svako dijete od sedme do dvanaeste godine dužno polaziti školu te na novčanu kaznu koja je propisana u slučaju neredovitog pohađanja. Nadalje, zahtijeva od roditelja da djeci osiguraju potreban pribor, npr. knjige, pločice, pera i druga školska sredstva. Ponavlja težnju da roditelji i kod kuće nastoje poticati djecu na učenje. Savjetuje im da djeci koja odlaze na pašu daju da ponesu knjige te da ih navečer ispituju o pročitanim. Dakle, nastojao je dati što više praktičnih savjeta. Podučava ih i da nikada pred djecom ne čine i ne govore ono što ne bi željeli da njihova djeca čine, ukazujući na to da djeca uče iz primjera. Poziva ih da suraduju s učiteljima, da se zanimaju za napredak svoje djece, da prisustvuju ispitima i školskim izložbama, odnosno da se što više uključe u obrazovanje svoje djece.¹³⁵ Tekst se nastavlja na dotadašnji Vidačićev opus, osim što u njemu još neposrednije navodi konkretne primjere da bi postigao svoj cilj.

O Vidačićevom širokom spektru znanja, kao i o različitim područjima interesa svjedoči i kratki prikaz povijesti grada Križevaca koji je pod nazivom »Grad Križevac. Topografičko-historička crtica« izdan u školskom izvješću iz 1878/1879.

131 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1884/85.*, str. 2-3.

132 Isto, str. 12-14.

133 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1879/80.*, str. 10.

134 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1883/84.*, str. 4-5.

135 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1883/84.*, str. 5-10.

godine. U tom djelu očito je da Vidačić, pišući o općenitim gospodarskim i geografskim obilježjima križevačkog područja, koristi i najnovija istraživanja provedena od strane gradskog Gospodarsko-šumarskog učilišta i drugih institucija. U svom pregledu nije nastojao predočiti okvirne podatke, već detaljne i najaktualnije u ono vrijeme. Prikazao je i neke demografske podatke, a zanimljivo je i spominjanje imena ulica koja su se tek trebala uvesti. Pritom navodi imena dvadeset ulica, od kojih su mnoga zadržana do danas. Također, pobliže se opisuje stanje pojedinih ulica, a takav se opis Križevaca iz 19. st. rijetko gdje može naći. Potom slijedi opis gradskih crkvi i kapelica te znamenitijih građevina. Važnost tekstu daje i navođenje postojećih gospodarskih, novčarskih i društvenih udruženja te prikaz razdiobe stanovnika prema zanimanjima, čime se dobiva okvirna slika o razvijenosti grada. Nakon navedenog, autor prelazi na prikaz povijesti grada od samog nastanka, koristeći se legendama usmene predaje i djelima povjesničara Ivana Krstitelja Tkalčića, Matije Mesića, Šime Balenovića i Ivana Kukuljevića-Sakcinskog. Vidačić prati razvoj grada preko srednjeg vijeka i osmanskih napada do svoga vremena. Pritom spominje i zasluge znamenitijih Križevčana, poput Ivana Zakmardija i njegovog brata Gjura. Na kraju se još jednom navode djela kojima se koristio u svom radu, što je svakako pohvalno i što ovaj rad može svrstati među znanstvene radove.¹³⁶ Stanje u Križevcima djelomično je predmet njegova interesa i u nekim drugim radovima. U već spomenutom tekstu »Znanje je moć« navodi broj obrtnika, činovnika i trgovaca prisutnih u Križevcima u to vrijeme.¹³⁷ U radu iz 1879/1880. godine donosi i podatke o članovima raznih književnih društava. Primjerice, saznajemo da je u gradu te godine bilo oko osamdeset članova Društva Sv. Jeronima, oko šezdeset članova Matice hrvatske i oko dvadeset članova Pedagogijskog zbora, a te brojke smatra premalima u odnosu na broj stanovnika grada.¹³⁸

136 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1878/79.*, str. 3-25.

137 Prema njemu bilo je 1400 muškaraca, 50 činovnika, 20 trgovaca i 193 obrtnika.

138 *Godišnje izvješće Obće pučke dječjačke i djevojačke škole u Križevcu na koncu školske godine 1879/80.*, str. 11.

Maksimilijan Jurčić

Maksimilijan Jurčić rođen je 1857. u Zagrebu gdje je 1921. godine i umro. Godine 1875. završio je Učiteljsku školu u Zagrebu i bio učitelj u Gornjoj Stubici do 1877. godine. Potom radi u Zlataru gdje 1886. godine postaje ravnateljem. Godine 1891. postaje ravnateljem Niže pučke škole te šegrtske škole u Križevcima. Na tom mjestu zadržao se do 1909. godine kad postaje županijski školski nadzornik u Požegi. Godine 1917. biva umirovljen. Još tijekom službovanja u Zlataru aktivan je u radu tamošnjeg Učiteljskog društva. U Križevcima je nastavio svoj društveno-prosvjetni rad, neko vrijeme bio je povjerenik Matice hrvatske i predsjednik pjevačkog društva »Zvono«. Svoje pedagoško-odgojne radove i prirodoslovne crtice objavljivao je u godišnjim školskim izvješćima Pučke i šegrtske škole u Križevcima.¹³⁹

Maksimilijan Jurčić, Vidačićev nasljednik na ravnateljskom mjestu križevačke Pučke i šegrtske škole, nastavio je i njegovu prosvjetiteljsku djelatnost pisanjem tekstova. Teme njegovih radova odnosile su se na poteškoće u nastavnoj praksi, ali i na suvremena zbivanja i modernizaciju prisutnu na području školstva. U svojim objašnjenjima poziva se čak i na antičke mislioce, npr. Pitagoru, što pokazuje da je poznao njihov opus. Njegov tekst iz 1891/1892. godine sintetizirao je ono na što je Vidačić godinama upozoravao i želio promijeniti. Bilo je to nastojanje da roditelji shvate važnost dobre suradnje između njih i škole za napredak djece. U nadi da će njegovo pisanje naići na odobravanje, Jurčić se izravno obraća roditeljima, dok Vidačić to čini pomalo prikriveno. Kod njega je, kao i kod Vidačića, škola temelj napretka. Shvaća da se u svojim nastojanjima sudara s uvriježenim mišljenjem u narodu koje se često protivi iskrama modernizacije, pa tako i u pogledu obrazovanja. Negativnom navikom roditelja spominje pokušaje da se djecu uplaši školom i učiteljima zbog čega oni nevoljko kreću u školu. Opominje roditelje da bi trebali promijeniti svoj negativan stav prema

139 Trpimir Macan (ur.), *Hrvatski biografski leksikon*, sv. VI., Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., str. 596.

školovanju djece i naporima učitelja u obrazovanju. Za njega odgoj može biti pravilan samo onda kad su nastojanja učitelja u školi usklađena s roditeljskim kod kuće. Prihvaća odgovornost koju škola ima u razvoju djece, ali napominje da još veću odgovornost snose roditelji koji bi se najviše trebali brinuti za djecu. Velik dio ovog djela posvećen je upravo poučavanju roditelja njihovim dužnostima i, na neki način, obrani škole od napada od strane roditelja. Žali se i na prerani prestanak školovanja kod većine djece zbog prisile roditelja. U slijedu iznesenih razmišljanja autor zaključuje da škola nije sama odgovorna za napredak djece.

Jurčić se dotiče i problema nedostatka literature namijenjene roditeljima iz koje bi crpili znanja o potrebi obrazovanja svoje djece. Ipak, navodi nekoliko djela Hrvatskog pedagoško-književnog zbora koja preporuča za nabavu i čitanje. Osobito ističe vrijednost njemačke knjige »Zablude uzgoja« koju je preradio Mijat Stojanović. Govori o koristi te knjige, ali ne propušta dati ni svoj stručan komentar kojim želi naglasiti da autor u knjizi ukazuje samo na posljedice nepovoljnog odgoja, a izostavlja upute o načinu pravilnog odgoja. Zbog toga preporuča drugu knjigu koja se upravo bavi navedenim pitanjem. Knjigu »Milan Dragojević« smatra veoma poučnom te ističe potrebu da je pročita što više roditelja. No, svjestan je da je raširenost čitanja knjiga u puku neznatna pa odlučuje sam dati nekoliko praktičnih uputa za dobar odgoj. Savjete preuzima od slavni pedagog i učitelja, a svojim znanjem nastoji ih i nadopuniti. Navedeno je dokaz da je poznao stranu literaturu vodećih pedagoga onog vremena i da se nije ustručavao komentirati njihova mišljenja te ih tako približiti puku. Njegovi savjeti za odgoj kreću od najranijeg djetetova uzrasta, a tiču se raznolikih tema, poput hrane, spavanja, bolesti, praznovjerja kojeg ismijava, početaka učenja. Smatra da u ranom djetinjstvu dijete uči preko osjetila te da mu roditelji moraju omogućiti da ih što više koristi i vježba. Zalaže se da djeca odmalena uče hrvatski književni jezik, kao i za poticanje znatiželje kod djece. Daljnjim savjetima želi ukazati na važnost razvoja poštovanja prema roditeljima, uljudnosti, ljubavi prema domovini i državnim poglavarima. Spominje i potrebu pripremanja djece

za školu u obliku objašnjenja zašto će im ona biti korisna. Savjetuje roditeljima da djeci nabavljaju dodatne knjige za čitanje u izdanju već spomenutog Hrvatskog pedagoško-književnog zbora, Gospodarskog društva ili Društva Sv. Jeronima. Više od 23 oprimjerene točke pojašnjavaju ono čemu želi poučiti roditelje kojima je tekst namijenjen. Autor sam kazuje da u te 23 točke nije namjeravao ponoviti sve što se nalazi u knjigama koje je naveo kao uzor za pisanje svoga teksta. Iz toga je vidljivo da je ono čega se dotakao u navedenim točkama vjerojatno smatrao najvažnim elementima dobrog roditeljskog odgoja. Osobito je vrijedno što je sve svoje teze obrazložio primjerima koje čitaoci, tj. roditelji mogu doživjeti u svakodnevnom životu. Na kraju dodaje prijedloge prema kojima bi siromašne roditelje koji brinu o odgoju i obrazovanju djece trebalo nagraditi, a one koji to ne čine, nadzirati ili čak predati djecu na odgoj drugima. Time je iskazao svoje stavove o rješavanju određenih socijalnih problema.¹⁴⁰

Sljedeći Jurčićev tekst namijenjen je djeci. Imajući na umu da ga djeca ne bi razumjela i da im ne bi bilo zanimljivo čitati tekst znanstvenog karaktera, odlučuje potaknuti djecu na razmišljanje i uljudno ponašanje iznošenjem pripovijesti. Time otkriva da je kao učitelj pravilno shvaćao svoju zadaću i da je umio koristiti shodna sredstva kako bi njegove ideje doprle do djece. Možemo pretpostavljati da se takvim umijećem koristio i u svakodnevnom radu s učenicima u školskim klupama, što je s didaktičkog gledišta pohvalno. U pripovijesti riječ je o uljudnom dječaku i darežljivom imućnom čovjeku. Imena ljudi u pripovijesti odgovarala su njihovoj ćudi, što je bio čest slučaj u pripovijestima 19. stoljeća.¹⁴¹ Radnja je smještena u svakodnevicu krajem 19. st., čime je pripovijest još više doprijela do čitatelja. Nije poznato je li ravnatelj bio i izvorni autor priče ili ju je preuzeo od nekog drugog pisca.¹⁴² Svojim uče-

140 *Godišnje izvješće Obće pučke dječake, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1891/92.*, str. 3-21.

141 Npr. Zlovoljić neugodnog karaktera, a Veselić pristojan, dobar čovjek.

142 *Izvješće Opće pučke dječake, djevojačke i šegrtske*

nicima Jurčić je namijenio još jedan tekst kojim ih je želio potaknuti na promjenu ponašanja prema životinjama. Naime, školsko izvješće za godinu 1894/1895. godinu počinje nacrtima ptičjih gnijezda, tj. nadopunom i uvodom tekstu kojim želi ukazati na korisnost raznih ptica za čovjekov život i rad. Također, djecu nastoji odgovoriti od ubijanja ptica u igri. Kako bi pokazao valjanost svojih stavova, navodi stare narodne pjesme u kojima su ptice opisane kao dobroćudni prijatelji ljudi. Iz daljnjeg teksta može se otkriti da je za potrebe ovog, a i drugih svojih radova, dodatno istraživao teme kojima se bavio. Iznosi neke podatke iz prirodnih znanosti koje zasigurno ne bi znao bez dodatnih istraživanja. To potvrđuje da je svoje radove smatrao ozbiljnima, iako su neki od njih bili namijenjeni djeci. Nije dopuštao da oni budu tek njegova razmišljanja, već ih je nastojao učiniti znanstvenima, a time možda zadobiti i povjerenje čitatelja. U radu se također poziva na znanstvenike koji se bave proučavanjem ptica. Pored toga, upućuje svoje čitatelje na postojanje Društva za zaštitu životinja u Zagrebu koje izdaje časopis »Živobran«. Možemo pretpostaviti da je mnogima ovaj Jurčićev tekst možda bio prvi susret sa saznanjem o postojanju jednog takvog društva. Isto tako, učenicima su se upoznali i s osnovama Zakona o zaštiti ptica. U objašnjavanju koristi povezivanje slikovnog i tekstovnog materijala, čime je zainteresirao i obrazovao čitatelje više i kvalitetnije nego što bi to učinio samo nabranjanjem i objašnjenjima.¹⁴³

Jurčićev tekst o šegrtskoj školi nastao je gotovo deset godina kasnije od Vidačićevog, a problematizira istu temu. Vidačićev tekst napisan prigodom osnivanja šegrtske škole sažeto je progovorio o novonastalim poteškoćama, a ovaj tekst u potpunosti je posvećen spomenutoj školi. Jurčić na samom početku bez okolišanja ulazi u srž problema, a to je protivljenje obrtnika školovanju šegrta. Smatra da su za takvo stanje krive predrasude obrtnika koje su naslijedili iz prošlosti. Pokušava

utjecati na njihove stavove, pojašnjava im da je daljnje obrazovanje šegrta nužno, ako ne žele da njihovi obrti počnu zaostajati za naprednijom konkurencijom drugih zemalja. Pojedinačno navodi kakvu bi korist obrtnici mogli imati od predmeta kojima su šegrti bili poučavani u školi. Osobito se protivi uzimanju za šegrte djece koja nisu završila ni pučku školu. Apelira na dobar odnos između obrtnika i šegrta. Iz napisanog vidljivo je da obrtnici često nisu brinuli o onome što će šegrti kod njih doista naučiti pa ih se ponovo opominje da ih strpljivo i pažljivo poučavaju kako bi mogli napredovati. Osvrće se i na nepovoljne zdravstvene i higijenske uvjete u kojima naučnici često rade i žive. Govori o važnosti poboljšanja zdravstvenih uvjeta pomoću narodnih poslovice. Daje osnovne upute o potrebi čistoće, svježeg zraka, grijanja zimi, dobre rasvjete. Po načinu pisanja vidi se da se sam susretao s nepoštivanjem ovih uvjeta u svojoj okolini, a sličnih problema bilo je vjerojatno i u drugim gradovima. Nastoji promicati i ideju da djeca, odnosno šegrti, sami trebaju odabirati zanat koji ih zanima, a ne da im se on nameće od strane roditelja, što je, prema autorovom kazivanju, često bio slučaj.¹⁴⁴

Osim ovih dvaju ravnatelja koji su se posebno istaknuli svojim didaktičko-spisateljskim nastojanjima, još su neki učitelji u izvješćima obrađivali različite aktualne teme. Primjerice, godine 1895/1896. učitelj Dragutin Renarić pisao je o odgojnom ručnom radu ili slōjdu koji se tad uvodio u škole. Vjeroučitelj Franjo Heffler 1897/1898. g. pisao je o moralnom odgoju učenika. Učiteljica Ljubica Kranjčević i učitelj Matija Mirt, radnici ove škole dugi niz godina, napisali su nekoliko zanimljivih radova. Njih bi svakako vrijedilo analizirati u nekom drugom radu, budući da teme kojima su se bavili odražavaju poteškoće s kojima se obrazovanje sretalo u Križevcima i njemu sličnim sredinama. Teme njihovih radova ne govore samo o školskim prilikama, već i o općem stanju u gradu i okolici, pa i u čitavoj državi. Njima se oslikava i gospodarsko-politička situacija, ali i kulturno

škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca za školsku godinu 1892/93., str. 3-12.

143 *Godišnje izvješće opće pučke dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1894/95.*, str. 3-12.

144 *Godišnje izvješće više pučke, niže dječjačke, djevojačke i šegrtske škole slobodnog i kraljevskog grada Križevaca koncem školske godine 1896/97.*, str. 3-11.

i duhovno stanje društva u tom vremenu. Upravo iz tog razloga ovakvi radovi imaju višestruku vrijednost te mogu pomoći u rasvjetljavanju nekih segmenata prošlosti.

Zaključak

U križevačkom pučkom školstvu analiziranim u ovom radu dogodile su se bitne promjene na prijelomu stoljeća. Devedesetih godina 19. stoljeća osnovana je Viša pučka škola čime je mladima iz Križevaca i njegove okolice pružena dodatna mogućnost nastavka školovanja nakon završetka Niže pučke škole. Napredak križevačkog pučkog školstva najizravnije pokazuje rast broja učenika u promatranom periodu od nešto više od dvadeset godina. Pomoću statističkih podataka moguće je izračunati da je u razdoblju od 1886. do 1910. godine broj učenika porastao 20 %, što je značajno povećanje. Uz to je na prijelomu stoljeća vidljivo i smanjenje broja odustajanja od polaznja škole tijekom školske godine, tj. veći je postotak upisanih ujedno i završio obrazovanje. Usprkos postignutom napretku, treba spomenuti da je Obća pučka škola u Križevcima u to vrijeme bila opterećena brojnim problemima, npr. nedostatkom novčanih sredstava za potrebna nastavna sredstva i pomagala ili za ono najosnovnije, primjerice, prostor potreban za normalno odvijanje nastave kojeg do gradnje nove školske zgrade nije bilo dovoljno. No, može se zaključiti da je problema bilo i s polaznjem škole, što je proizlazilo iz raznih uzroka. Naime, mnoga djeca morala su obavljati razne poljoprivredne i druge poslove kod kuće, a i sami roditelji nisu uviđali svu korist koju bi njihovoj djeci mogla donijeti škola. Također, škola je imala problem nedostatka prostora zbog kojeg su neki razredi čak morali biti smješteni u privatne kuće. Stoga je veliku važnost imala gradnja nove školske zgrade prema modernim standardima. Učenicima su na taj način osigurani kvalitetniji uvjeti rada. Navedenom je zasigurno doprinijela i briga o školskom pokućstvu i učilima koja su postupno nabavljana da bi se povećala uspješnost izvođenja nastave. Podaci o knjižničnom fondu pokazuju da je Obća pučka škola bila opremljena vrijednim i

sadržajno raznolikim knjigama i časopisima koji su učiteljima mogli pomoći u usvajanju novih znanja ili metoda rada. Očito je da se u školi brinulo i za literaturu namijenjenu učenicima među kojom su prevladavale razne pripovijetke s moralnim poukama. Pozitivan odraz na ondašnje školstvo imalo je i postojanje dobrotvornog društva za pomoć siromašnoj djeci koje je zbog nedostatka sredstava donekle uspjelo ispuniti svoju svrhu. Pomoć koju su mu u tome pružali pojedini građani Križevaca, pridonijela je povećanju kvalitete obrazovanja.

Analiza tekstova pojedinih učitelja i podupiratelja poboljšanja prosvjetnih prilika križevačke Obće pučke škole pokazala je da je osoblje ove škole potpuno stručno obavljalo zadani posao i da je ulagalo dodatne napore u prosvjećivanje šireg kruga društva. Stoga se može reći da su nastojanja Kvirina Vidačića i Maksimilijana Jurčića pridonijela poboljšanju kvalitete rada u školi, a imala su udjela i u utvrđenom napretku osnovnog školstva Križevaca.

Summary

Elementary school system in Križevci on the turn at the 19th to the 20th century

Keywords: elementary school in Križevci, Kvirin Vidačić, Maksimilijan Jurčić

The central issue of this paper is the state of affairs, problems and changes of the elementary school system in Križevci between 1886 and 1910. The analyses of available resources showed that several significant changes came about in this period. The number of students and schools increased by opening of a higher elementary school in the middle of the nineties of the 19th century. The quality improvement of work in these schools was also analysed. In this period a new school building was built and the school library expanded its holdings. Problems of these schools are evident in the works of three educators who tried to improve education in Križevci. All this was placed into context of development of Croatia and Slavonia on the turn at the 19th to the 20th century.